60502

№ 17959

Adolf Harnack.

Monahismul,

idealurile și istoria lui

trad. de

Dr. Gh. Comșa.

Sibiiu,
Tiparul tipografiei arhidiecezane
1916.

Prețul ~~1 coroană~~. 1·50

BIBLIOTECA PEDAGOGICA
№ 17959

Adolf Harnack.

60502
254715

Monahismul,

idealurile și istoria lui

trad. de

Dr. Gh. Comșa.

142 156

Sibiiu,
Tiparul tipografiei arhidiecezane
1916.

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI
COTA 60502
956
RC 233/52
B.C.U. Bucuresti
C142156

Prefață.

Traducerea de față urmărește scopul de a prezentă prin peana unui celebru teolog german ființa și rostul monahismului ca instituție integrantă a creștinismului, pentrucă nu e destul să cunoaștem creștinismul numai în obârșiile lui, ci și instituțiile, cari i-s'au creat în cursul istoriei sale, ca astfel să putem cunoaște în cea mai riguroasă accepție a cuvântului adevărata putere a învățăturilor Domnului nostru Iisus Hristos.

Ordurile monahale sunt considerate și în biserica noastră ortodoxă ca părți constitutive ale ei. Pentrucă nici nu răsărise bine soarele aducător de pace în sinul bisericii, încă nu se consolidase bine creștinismul, încă dăinuiau perzecuțiunile împotriva celorce și-au luat numirea dela Fiul lui Dumnezeu, și în biserica de Răsărit se făcuse începutul vieții monahale, dat fiind, că pustiurile Thebaidei aveau deja locuitori cu vieață de sihastru. Deatunci și până în zilele noastre s'au ridicat multe și multe mănăstri, ca o mărturie strălucitoare despre

adevărul, că unde se propoveduieşte creştinismul, din rădăcinile acestuia au emanat ramificări, cari sprijinesc vitalitatea lui. O astfel de ramificaţie e şi monahismul.

Am convingerea, că duhul pornit spre laicizare al bisericii noastre ortodoxe-române numai spre îndreptare poate fi, dacă factorii noştri competenţi vor înţelege şi aprecià instituţia monahismului cu toată atenţiunea cuvenită. Pentrucă valoarea lui uriaşă o recunoaşte în oarecare măsură chiar şi teologia protestantă, dar mai ales teologul protestant Adolf Harnack, — ale cărui păreri nu le putem acceptà, ce e drept întru toate, d. e. aserţiunea, că monahismul răsăritean nu şi-a îndeplinit întru toate îndatoririle morale faţă de lume, — dar e bine să cunoaştem şi o părere protestantă, căci atunci ne vom convinge, că dacă şi din parte protestantă se apreciază însemnătatea monahismului, cu atât mai vârtos trebuie să-i dăm noi ca ortodocşi atenţiunea cuvenită. In chipul acesta se va curmà cursul laicizării iminente a bisericii noastre, care laicizare mi s'a dat ocazie a o cunoaşte chiar şi cu prilejul hirotonirii mele întru diacon, la 10 Octomvrie 1915, primind darul diaconiei fără taina sfintei căsătorii.

„Monahismul e factorul cel mai puternic, care a păzit biserica de laicizare şi i-a apărat învăţăturile. Instituţia monahismului a fost şi este sentinela păcii şi a ordinei,

a celei mai curate iubiri de Dumnezeu şi a iubirii frăţeşti. A fost şi este ca un râu puternic, care duce spre Dumnezeu glasurile de rugă ale cucernicilor călugări în favorul creştinilor. In bisericile mănăstirilor multe generaţii şi-au aflat mângăere. Ele sunt case ale lui Dumnezeu, cari au dat adăpost puternic artelor şi ştiinţelor.

Despre toate acestea va convinge pe cetitor traducerea aceasta, care trebuie apreciată încât ea prezintă părerile unui falnic reprezentant al ştiinţei bisericeşti. Adolf Harnack s'a născut în orăşelul Dorpat, la anul 1851, şi încă la vârsta de 23 de ani a ajuns profesor la universitatea din Lipsca. A fost dela anul 1888 profesor de Istoria bisericească la universitatea din Berlin şi trăieşte şi astăzi încunjurat de toate onorurile ce i le-a putut oferi naţiunea germană pentru contribuţiile lui la cunoaşterea temeinică a creştinismului. In anul 1910 a obţinut titlul de «Escelenţă», dupăce în anul 1890 fusese ales membru al academiei germane de ştiinţă. La discursul de recepţiune i-a răspuns marele savant Theodor Mommsen, asupra căruia a ţinut Harnack la 1903 un panegiric de toată frumseţa.

Scrierile lui mai principale sunt: «Lehrbuch der Dogmengeschichte» apoi «Mission und Ausbreitung des Christentums», «Geschichte der altchristlichen Literatur bis Eusebius», Patrum apostolicorum opera»,

«Die apostellehre und die jüdischen beiden Wege», «Das Wesen des Christentums», «Lehre der zwölf Apostel», «Die Quellen der so genannten Apost. Kirchenordnung», «Der pseudocyprian», «Die griechische Übersetzung des Apologeticus Tertullians», «Diodor von Tarsus», «Das Mönchtum, seine Ideale und seine Geschichte», etc. etc.

Scrierea tradusă de mine a apărut primadată în anul 1880 şi la anul 1907 a fost tipărită în a şaptea ediţie!

Sibiiu, 1 Ianuarie 1916.

Dr. Gh. Comşa.

Introducere.

Confesiunile religiunii creştine, ori şi cât se deosebesc unele de altele, concordează în acel postulat fundamental, că în viaţă creştinească trebue să se manifesteze credinţa, că numai acolo întră creştinismul în posesiunea drepturilor sale, unde înfiinţează o viaţă specifică. Viaţa creştinească adevărată este idealul comun al creştinismului. Dar cum să fie acesta? Aici se despart căile. Că sunt diferite confesiuni religionare, cauza din urmă e în acelaş chip diferinţa credinţii şi a idealului vieţii emanat din credinţă. Orice alte deosebiri sunt neesenţiale din punct de vedere religionar, adecă numai de aici primesc ponderositate şi însemnătate. Nu numai certuri teologice, aspiraţii de stăpânire ale preoţimii, ori contraste naţionale au produs desbinarea bisericii, — şi acestea au fost părtaşe şi se menţin şi azi, — dar diversitatea răspunsurilor la întrebarea vitală asupra idealului vieţii a fost aceea, care a produs şi susţinut desbinarea.

Cu referinţele grupurilor întregi încă nu e altcum, ca şi cu ale omului singuratic. Nu păreri teoretice, ci simţăminte şi direcţii ale voinţii despart şi împreună.

Dacă întrebăm acum biserica romano sau greco-catolică asupra conţinutului vieţii creştine celei mai desăvârşite, amândouă ne răspund: Slujirea lui Dumnezeu şi cu aceasta abzicerea de toate bunurile lumeşti, proprietate, căsătorie, voinţă individuală, şi abzicerea de cinstea personală, pe scurt: retragere religioasă din faţa lumii, *viaţă monahală.* Adevăratul monah e creştinul propriu zis, cel mai desăvârşit.[1]

---

[1] Teologi catolici au combătut această propoziţie. Ei se provoacă la Augustin şi la tradiţia, care dela el încoace a lucrat cu putere în biserica catolică, cumcă desăvârşirea creştină consistă în posesiunea credinţei, dragostei şi nădejdii şi la câştigarea şi susţinerea lor asceza monahală nu ar fi necesară. E adevărat, şi cu toate acestea nu pot retracta cele spuse în text. Doctrina catolică în punctul acesta, ca şi în alte multe asemenea, nu are nnmai un înţeles. Ea a ridicat un ideal dublu al vieţii creştine, cel paulian-augustinian, şi pe acela al vieţii asemănătoare îngerilor, pentru care asceza e un element constitutiv. In realitate însă triumfează cel din urmă, despre ce se poate convinge oricine, care studiază istoria vieţii bisericii catolice şi supune «Sfinţii» ei unui examen riguros. Puţinii sfinţi, cari n'au fost asceţi, numai confirmă regula. Ei încă nu pentru credinţa, dragostea şi nădejdea lor au devenit sfinţi, — cine şi îndrăzneşte să măsure aceste virtuţi, — ci pentru merite bisericeşti.

Monahismul aşadară nu este una dintre apariţiile mult-puţin accidentale ce şi-au făcut drum între altele în bisericile catolice, ci precum sunt bisericile astăzi şi cum au interpretat evangelia veacuri de-a rândul, este o instituţie cu rădăcinile înfipte în fiinţa lor: *viaţa creştină.* Ne putem deci aştepta, ca în idealurile monahismului să se reoglindească idealurile bisericii, în istoria monahismului să ni se înfăţişeze icoana istoriei bisericii.

Dar peste tot poate avea monahismul idealuri supuse schimbării, poate avea *istorie?* Nu cumva e condamnat să străbată istoria lumii în o repetire înmiită a unei uniformităţi grandioase? Căror schimbări pot fi supuse idealurile săräciei, celibatului şi a retragerii rezolute din lume? Ce fel de istorie pot trăi ori aduce la fiinţă aceia, cari şi-au luat privirile din faţa lumii şi cu aceasta din faţa formaţiunilor schimbăcioase ale ei, adecă din faţa trecutului ei? Nu e oare identică abzicerea de lume, cu abzicerea de orice progres şi ori şi ce istorie? Ori, dacă de fapt n'a fost identică cu aceea, nu se ridică oare istoria idealurilor monahismului ca un protest împotriva ideii monahismului? Aşa se vede, şi aceasta poate că nu e numai

o apariţie. Dar şi cel mai superficial observator învaţă din istoria Apusului, că monahismul şi-a avut trecutul său propriu, — nu numai extern, dar şi intern, — plin de prefaceri puternice şi influenţe grandioase. Ce prăpastie desparte pe ascetul tăcut al pustiului, care n'a privit la ochi omeneşti o durată de om, de monahul, care a împărţit mereu la porunci unei lumi întregi!

Sute şi sute de tipuri specifice şi variate sunt între ei, şi totuşi toţi sunt monahi, fiecare e însufleţit şi călăuzit de ideea abzicerii de lume. Ba ceeace e mai mult: orice vibrare a *spiritului*, fie ea cea mai pasionată, cea mai domoală, din această lume a abzicerii străbate spre noi. Arta, poezia şi ştiinţa au aflat acolo cultivători, ba chiar şi începutul civilizaţiei germane e un capitol al istoriei monahismului. Oare numai aşa a fost capabil monahismul de acestea, că a rupt legătura cu propriile idealuri, sau permit cele mai specifice idealuri ale lui să influinţeze în direcţia aceasta? Alcătuieşte oare abzicerea de lume o a doua lume şi o a doua istorie asemănătoare celei dintâi, dar mai curată şi mai mare, ori apoi trebue să conceadă ca lumea să devină un pustiu? Monahismul adevărat oare acela este, care priveşte

lumea ca o biserică a lui Dumnezeu, şi ascultă chiar şi în natura mută cu deliciu la suflarea spiritului divin, sau acela este adevăratul monahism, care consideră lumea, împreună cu natura şi istoria ei, numai ca împărăţie a Satanei?

Ambele devize sună spre noi din lumea abzicerii: care dintr'însele are pecetea autenticităţii şi care are dreptul istoriei? Monahismul a mântuit pe individ din legăturile societăţii şi din învăţul de toate zilele; monahismul l-a eliberat şi l-a ridicat la o independenţă nobilă şi la umanitarism şi tot acest monahism l-a mânat în jugul robiei prin *o inimă îngustă*, sterilitate lipsită de duh, şi prin dependenţă slugarnică. Care este opera idealului originar străvechiu?

Intrebări de acestea şi asemănătoare obvin aici. Creştinul evangelic nu are numai interes istoric, să afle asupra lor răspunsul corect. Chiar dacă e convins, că nu în formele monahismului trebue căutată desăvârşirea creştinească, trebue totuşi să cerceteze şi să fixeze forma ei cea mai sublimă. Numai atunci am trecut într'adevăr peste instituţia monahismului, dacă la însuşirile cele mai bune ale ei am adaus unele şi mai bune.

Nu o cunoaşte celce o aruncă la o parte cu dispreţ. Celce o cunoaşte, va mărturisi, câtă învăţătură putem lua dela dânsa. Putem învăţa nu numai ca dela un duşman, dar chiar ca dela un prietin, nu în detrimentul punctului nostru de vedere evangelic, ci spre folosul lui. Să încercăm, prin o reprivire istorică a ne orienta asupra monahismului.

I. Veacul apostolic.

Monahismul nu e aşa de vechiu, ca biserica. E adevărat, că biserica în veacul al patrulea, când s'a desvoltat, a crezut, că şi pentru timpurile apostolice a putut constata aşezăminte esenţial asemănătoare, dar exemplele la cari s'au referit şi se provoacă unii şi acum, în cea mai mare parte se ţin de cercul legendelor. Cu toate acestea, opinia bisericii vechi nu e cu totul eronată. In primele decenii ale existinţii bisericii de sine înţeles, nici nu i-a putut trece prin minte omului singuratic să se separeze pentru de a forma între cadrele comunei întruniri închise şi a abzice de lume. Dar aceia, cari au simţit, că duhul lui Dumnezeu îi porneşte să-şi sfinţiască viaţa întreagă vestirii evangeliei, de obiceiu s'au despărţit de toate bunurile lor şi urmând pilda apostolilor şi evangeliştilor lui Hristos, au umblat din oraş în oraş, trăind în sărăcie de bună voie. Alţii, abzicând de avere şi căsătorie, s'au angajat cu totul în slujba săracilor şi a celor avizaţi la ajutor ai comunei.

Când monahismul şi-a căutat originea în vremea apostolică, şi-a adus din când în când aminte de aceşti oameni apostolici. Dar mai departe toţi creştinii, dacă au ţinut serios la religia lor, au trăit deopotrivă sub impresia, că lumea şi istoria ei numai puţine zile mai are, că i se apropie sfârşitul. Unde însă trăieşte nădejdea aceasta, acolo viaţa pământeană nu-şi poate păstra preţul ei de sine stătător, ori şi cât de serios ar concepe datorinţele împreunate cu chemarea omului.

Apostolul Pavel între împrejurări specifice de repetite ori a întipărit al ceste datorinţe în mintea comunei sale. Pentru aceea s'au provocat la el din parte evangelică împotriva monahismului şi a creştinismului, ce predică abzicerea de lume, indigitând asupra principiilor propovăduite de el despre libertatea creştină. Insă nu e permis să uităm, că privitor la bunurile pământeşti şi el avea părerea, că e mai bine creştinului să se despartă de ele şi aceasta o cetim şi din evangelie. Cu toate acestea nu putem privi din capul locului ca la o poruncă ori ca la un sfat, ceeace s'a desvoltat mai târziu în monahism. Isus Hristos n'a impus omenimii poveri grele, drept lege nouă, chinuitoare, cu atât mai

puţin nici la ascetizm ca atare n'a privit ca la o prefacere a omului în sfânt, — doar însaş viaţa lui n'a fost ascetică, — ci a pus înaintea noastră toată simplicitatea şi curăţenia unei lumi de simţăminte şi nedespărţenia inimii, care trebue să rămână neschimbat aceeaş sub raportul abzicerii de lume, în întristare, sub raportul posesiunei şi beneficierii de bunuri pământeşti. Mai presus de toate a pus cele mai simple şi cele mai grele părţi ale legii: Iubirea lui Dumnezeu şi a deaproapelui, şi a opus aceasta oricărei sfinţenii ceremoniale şi morale rafinate. A lăsat fieştecăruia să-şi ia crucea, adecă să ia asupra-şi suferinţele de Dumnezeu trimise şi să-i urmeze lui. Urmarea lui Hristos, care adevereşte năzuinţa spre împărăţia lui Dumnezeu şi spre dreptatea ei, e de cuprinsul, că totul dispare, ceeace ne stă în cale şi ne ţine legaţi. Dar monahismul a încercat să satisfacă mai târziu postulatului evangelic: «Fii abstinent!» în aşa chip, că a stabilit măsura abzicerii de sine, fără considerare la putinţele şi chiemarea omului singuratic.

Când şi-a început evangelia misiunea sa în veacul prim şi la începutul veacului al doilea în lumea

greco-romană, sufletele aperceptibile aşa căutau după ea, ca după cuvântul vestitor al abzicerii de sine şi al învierii. Cea din urmă le-a dat nădejde eliberătoare, cea dintâi a dorit ruperea cu lumea senzualităţii şi a păcatului. Cei dintâi creştini priveau la păgânism, la închinarea lui la idoli, la viaţa lui publică, ba chiar şi la statul lui, ca la o realizare a împărăţiei satanei, şi astfel doreau negarea acestei lumi; dar după concepţia lor n'a fost contrast incompatibil, ca pământul să fie al lui Dumnezeu, el să-l guverneze şi stăpânească şi ca totuşi să zacă într'o derută satanică. Apoi: ei ştiau despre sine, că sunt cetăţeni ai unei lumi viitoare, care va urma în vreme cât mai grăbită. Poate defăima totul în jurul lui, celce crede aceasta, — fără a cădea în dispoziţie pesimistă, care pentru cazul cel mai bun e dispoziţia eroului jignit şi obosit de suferinţe, — îşi va păstra bucuria vieţii, pentrucă nu doreşte nimic mai ardent, decât a trăi şi chiar morţii s'ar jertfi bucuros, care-l călăuzeşte spre viaţă. Abzicerea de bucurii nu are loc acolo, unde trăieşte credinţa vie, că Dumnezeu a creat şi cârmuieşte lumea, unde trăieşte nădăjduirea, că fără voia Tatălui ceresc nu cade de pe coperiş nici o vrabie.

E adevărat, că pe atunci fantazia era excitată la culme de acel gând mai vehement, că lumea actuală cade jertfă judecăţii din urmă, pentrucă totul e înveninat într'însa şi demn de pustiit; dar a trăit şi conştiinţa, că lumea este totuşi reşedinţa împărăţiei lui Dumnezeu, care era privită ca vrednică de curăţire. Creştinismul a trebuit să se ia la luptă cu sensualismul grosolan şi delicat al lumii păgâne şi dupăcum potrivit s'a zis, toată energia şi-a epuizat-o în vestirea marelui cuvânt: «Nu sunteţi animale, ci suflete nemuritoare, nu sunteţi robi ai cărnii şi materiei, ci domni ai cărnii proprii, numai şi numai slugi ale lui Dumnezeu celui viu». Până ce nu se dă crezământ acestui cuvânt, orice ideal cultural trebue să bată în retragere.

E mai bine, ca omul să-şi privească viaţa conjugală, mâncarea, beutura, ba chiar şi partea omenească a eului său propriu, ca lipsită de curăţenie, decât să contagieze aceste lucruri în sălbătăcia lui sensuală. In lumea aceasta a neputinţii şi obişnuirii nu se poate validita nici un principiu nou, care nu critică în modul cel mai riguros raporturile actuale şi nu ridică pretenziuni mari. Cu astfel de

C 142156

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ BUCUREŞTI

pretenziuni a păşit creştinismul cel mai vechiu; dar în curând s'a ivit întrebarea, cum se pot justifica acestea în teorie şi în ce măsură pot fi valabile.

II. Veacul al doilea. (Gnosticism şi montanism.)

Indată la începutul veacului al doilea variate masse mari de căutători şi crezători şi-au făcut drum spre comunele creştine. Intre dânşii au fost bărbaţi, — tradiţional se chiamă gnostici, — cari erau alimentaţi şi turburaţi de filozofia misteriilor vechi şi mai nouă, dar cari totodată erau cuprinşi şi de cuvântul evangeliei şi de curăţenia vieţii creştine. Năzuinţa lor a fost să determine esenţa religiunii creştine ca esenţă a recunoaşterii lui Dumnezeu şi a lumii, şi au crezut, că au aflat înţelesul real, înaintea maselor necunoscut, al evangeliei: Dumnezeu este Domnul şi Creatorul sufletelor, dar împărăţia materiei şi a mărginirii senzuale din veci îi stă 'n faţă, care e rea ca atare; această lume e nu numai o vale a plângerii ci o temniţă infamă; spiritul omenesc e o scântee de lumină a lui Dumnezeu, care se sbate însă în prinsoarea mizeră a duşmanului ei, a lumii senzuale; rescumpărarea

prin Hristos e o despărţire a spiritului de corp, reintegrarea curatei spiritualităţi; de aceea dară problema morală este: asceză perfectă, scăpare de natura demonică, înălţare spre sfere tot mai înalte şi mai curate, reîntoarcere în adevărata patrie, împreunare cu isvorul primordial al spiritului prin cunoaştere şi ştiinţă. In luptă cu această doctrină, de origine greacă, dar care voia să fie recunoscută de creştină, şi cu lupta sa marcionitică, care prin îndrumările ei practice se întâlnia cu cea gnostică, şi-a petrecut biserica întâia puternica ei criză istorică. A biruit asupra ei; a respins justificarea, — la aparenţă atât de seducătoare, — a propriei sale critice despre răutatea lumii, ca pe una, care pentru dânsa e străină şi falşă. A descoperit opinii demonice, adecă păgâne în aceste doctrine, şi a considerat ca vulgarizat creştinismul gnostic, cu toată asceza lui şi cu tot cuvântul lui despre sublimitatea şi măreţia sufletului. N'a voit să ştie nici de un creştinism tainic, afirmative mai înalt pe seama «celor spirituale»; faţă de îndoitul ideal creştin al gnosticilor a ţinut, dacă şi nu strâns, la postulatul unei ordini de vieaţă unitar şi accesibil pentru toţi.

Incepând dela sfârşitul veacului al doilea şi-a stabilit biserica pentru totdeauna acel principiu, că credinţa în dualizmul principiar dintre Dumnezeu şi lume, spirit şi natură, şi astfel orice ascetizim bazat pe acest dualizm, e incompatibil cu creştinismul. Ce e drept, s'a propovăduit şi pe mai departe, că mersul lumii actuale şi veacul ce va să vie, stau în contrazicere, că lumea a ajuns sub stăpânia demonilor. Dar însuş Dumnezeu a oferit-o şi a predat-o diavolului, însă totuşi încă tot singur o conduce, ca pe o casă de salvare, aducătoare de mântuire şi îşi va documenta la judecată puterea sa. Deja de pe acum şi-o manifestează prin biruinţa credincioşilor săi asupra diavolilor. Lumea e a Domnului, numai până la o vreme o cârmuiesc îngerii răi; lumea e bună, dar e rău felul ei de viaţă. In chipul acesta a învins dualizmul teoretic, întrucât l-au respins în «teologie», şi răul şi nenorocirea au încercat a le esplica din libertatea, care e necesară creaturilor în planul lui Dumnezeu şi din dreptatea lui.

Poate fi însă bătut duşmanul ce pândeşte aici, dar nu nimicit. Şi-a aflat aderenţi pe mulţi teologi însemnaţi, cari prin subtilitate au avut pu-

tinţa, de a aduce dualizmul în armonie cu credinţa în Dumnezeu, în creatorul Atotputernic. Sub cele mai diferite forme şi înfăţişări şi-a făcut apariţia şi aici şi dincolo, în istoria creştinismului; dar a trebuit să se ascundă sub altă formă. Ca asupra duşmanului, în luptă făţişă se judecau deja asupra lui.

Acum a dat biserica de altă criză, şi cea dintâi încă nu se sfârşise. Cu începere dela mijlocul veacului al doilea tot mai mult s'au schimbat condiţiunile situaţiei esterne a creştinismului. Până acum a fost împrăştiat în puţine şi mici comune în imperiul roman. Acestea erau provăzute numai cu cele mai necesare forme de natură politică, aşa de puţine şi aşa de laxe, de cari a avut lipsă o asociaţie religioasă întemeiată pe nădejde transcendentală, disciplină severă şi iubire frăţească. S'a schimbat însă situaţia. A văzut biserica, cumcă astfel de masse se alipesc de dânsa, cari au nevoie de disciplinare, — întocmai ca şi de conducere politică. Credinţa în apropiatul sfârşit al lumii nu mai era suverană în aşa mare măsură asupra sufletelor, ca mai de mult. In locul însufleţirii generale tot mai mult şi-a făcut drum convingerea sănătoasă

ori încrederea numai în adevărul teoretic şi recunoaşterea plină de supunere. Mulţi nu au devenit, ci *au fost* creştini, şi pentru aceasta creştini au şi rămas. Creştinismul i-a atins mult mai tare, decât să-l părăsească, şi cu mult mai puţin decât ca ei să devină creştini. Insufleţirea curat religioasă s'a întunecat, idealurile au îmbrăcat alte forme şi a devenit mai slabă independenţa şi responzabilitatea omului singuratic. «Preoţii şi regii lui Dumnezeu» au instituit preoţi şi au dat la împăcare cu regii pământeni. Aceia cari mai înainte se făleau ca posesionari ai spiritului, au început a cunoaşte acest spirit pe care nu-l mai simţeau aşa de vial, în formule religioase şi cărţi sfinte, în misterii şi orduri bisericeşti. La aceasta a mai contribuit faptul, că din ce în ce tot mai mult s'au validitat deosebirile situaţiei sociale a «fraţilor». In toate *ramificaţiile* carierelor erau deja creştini, în palatul împărătesc, între funcţionari, în odăile meseriaşilor, în camerile învăţaţilor, între liberi şi neliberi deopotrivă. Să lase oare pe toate acestea biserica cu chiemarea lor, cu tot, să facă pasul hotărîtor în lume, să se împace cu împrejurările ei, să se acomodeze formelor ei, să

recunoască, — întrucât se poate, — ordinea ei, să-i împlinească dorinţele, ori să rămână şi pe mai departe ce a fost, comunitatea separată şi despărţită de lume a insufleţiţilor pentru religiune şi să înrâureze asupra ei numai prin o misiune directă?..

Cu începutul jumătăţii a doua a veacului al doilea biserica stătea în faţa dilemei: sau intră de fapt în societatea romană şi începe o misiune mondială în cadre mari, abzicând în mod natural de instruirea şi puterea ei originală ori apoi menţine aceasta, păstrează formele de viaţă originale, dar rămâne o sectă măruntă, neînsemnată, care abia pentru unul e perceptibilă din o mie de inşi, şi care nu e capabilă să salveze şi să crească naţiuni. Aceasta era întrebarea din discuţie, — putem constata astăzi, ori şi cât de puţin curat se putea vedea atunci, — şi criza era mare şi nu chiar cei mai răi creştini au atras bisericei atenţia să se oprească. Pentru întâia dată s'au auzit atunci glasuri, cari atrăgeau atenţiunea episcopilor şi a turmelor lor asupra laicizării crescânde, cari cu seriozitate luată în accepţia riguroasă a cuvântului au făcut atenţi pe creştinii lumii asupra cunoscutelor cuvinte ale urmării lui Hristos

şi au pretins revenirea la simplicitatea şi curăţenia originală. Atunci a răsunat înc'odată acea admoniţiune clară şi profundă, ca să ne apărăm viaţa potrivit cu nădejdea, că Domnul în viitorul apropiat se va reîntoarce iară. Au fost comune, cari s'au retras în pustie sub conducerea episcopului lor; au fost comune, cari şi-au vândut tot ce-au avut, pentruca să alerge libere de orice piedecă înaintea lui Isus, celui ce va să vie; fost-au glasuri, cari au atras creştinismului atenţiunea să părăsească calea cea largă şi să caute drumul cel îngust şi poarta cea strâmtă. Biserica însaş a decis într'alt chip, mai mult mânată de împrejurări, decât din hotărîre liberă. A întrat pe poarta deschisă în statul mondial, pentru de a se aşeza acolo pe mai multă vreme, ca să boteze statul mondial în drumurile sale, ca să-i aducă cuvântul evangeliei, dar îi lasă totul, afară de dumnezeii lui. Şi-a luat în posesiune toate acele bunuri, pe cari le-a putut lua dela stat, fără a face să esplodeze maşinăria elastică în care s'a aşezat. Cu filozofia ei a creat noua-i teologie creştină proprie, i-a esploatat constituţia, pentruca pe a sa să o provadă cu formele cele mai trainice, a adus

în serviciul său ordinea de drept, negoţul şi comunicaţia, arta şi meşteşugurile şi a ştiut a învăţa chiar şi din culturile statului.

Intr'acest chip, pe la mijlocul veacului al treilea, vedem, că biserica e în serviciul tuturor mijloacelor de putere, pe cari i-le-a putut oferi statul şi cultura lui, împăcându-se cu toate împrejurările de viaţă şi fiind gata de orice concesiuni, cari nu ating confesiunea credinţii. Cu această pregătire a lui s'a apucat de o misiune lumească în cadre mari şi a şi dus aceasta la îndeplinire. Şi ce s'a întâmplat cu cei de vechea credinţă şi cu cei mai serioşi, cari protestau împotriva acestei biserici universale în numele evangeliei, cari pe seama Dumnezeului lor au voit să adune o comunitate religioasă, fără considerare la număr şi împrejurări? Aceştia deja nu au mai putut rămânea în biserica mare, iar majoritatea lor, — în vreme ce ca să poată pună temeiu postulatelor lor mai severe, s'a provocat la o nouă, definitivă revelaţie, a lui Dumnezeu, care afirmative s'a împărăşit în Phrygia, — unui anumit Montanus, — a accelerat numai de sbinarea. Au ieşit şi s'au separat. Dar, cum s'a obişnuit a se întâmpla acea-

sta, în decursul luptei au devenit înșiși mai pigmei și mai mici de suflet. Pe când mai de mult însufleţirea cea mare a produs dela sine forme mai stricte de viaţă, acum aceste forme de viaţă sever determinate trebuiau să păstreze și să producă acea viaţă originală. Au devenit ţinători ai legii în ordinea lor de viaţă, care însă numai cu vr'o câteva grade era mai strictă ca a rivalilor lor, și au devenit superbi, fiind în posesiunea creștinismului curat, precum ziceau ei. Ţineau, că creștinismul creștinilor universali s'a dejosit, s'a demodat și lipsit de spirit și ca atare îl dispreţuiau. Secta «montaniștilor» și a «encratiţilor», care e înrudită cu cea dintâi, dar e mai veche și mai rigidă, prin încunjurarea lumii, prin ordinea mai severă de post și de rugăciune, prin neîncrederea faţă de chemarea preoţească, faţa de sistemul politicei bisericești, faţă de orice proprietate, și chiar faţă de căsătorie însaș, au voit să o considere ca precursor al monahismului de mai târziu, — cu oarecare drept, dacă privim la motivele ambelor mișcări, altcum însă e mare deosebirea între ele. Monahismul presupune îndreptăţirea relativă a bisericii universale, dar «montaniștii» neagă orice

îndreptățire a ei. Formarea în biserică a unei morale duple (îndoite), cu toate că se apropia, la începutul veacului al treilea încă nu era pe deplin stăpână peste concepția vieții creștine; tocmai aceasta o dovedește separarea montanismului de biserică. E adevărat că biserica pe «mărturisitorii credinții pe «virginele», «feciorelnicii» și pe văduvele ei, ce slujau lui Dumnezeu, dacă rămâneau cu credință către comunitate, îi prețuia cu atât mai mult, cu cât a trebuit să se convingă că aceștia se poartă cu neîncredere față de «marea comunitate». Dar acești aristocrați spirituali tot așa de puțin au fost monahi, ca și montaniști. La aceasta s'a mai adaus, că monahismul și-a luat ca principiu astfel de mod de traiu, care nu se îndrepta în prima linie spre credința, că împărăția lui Hristos se revelează în viitorul apropiat, ci în lumea aceasta, spre gândul beneficierii neconturbate de darul lui Dumnezeu, iar în lumea cealaltă spre gândul nemuririi. Monahismul a trebuit să se decidă a se retrage din lume, montaniștii n'au fost necesitați să evite mai întâi temeinic ceeace nădejdea lor entuziastă credea deja aranjat.

III. Veacul al treilea şi al patrulea (Originea monahismului).

Să ne reîntoarcem însă la biserica veacului al treilea. Zeloşii au avut dreptul să o critice, pentrucă pericolele mari, pe cari le-au văzut apropiindu-se cu ocaziunea întrării bisericei în statul universal, într'adevăr au sosit. Totuşi a fost deviză periculoasă cuvântul apostolului: «Iudeilor iudeu, elinilor elin». Tradiţia de veacuri ne-a învăţat, să socotim *laicizarea* bisericii numai dela acel timp, de când sub Constantin a început a deveni biserică a statului. Această tradiţie e falşă. La mijlocul veacului al treilea biserica era deja în măsură mare laicizată. Normele de credinţă tradiţionale nu le-a negat şi nu şi-a perdut caracterul specific, dar şi-a redus în mod nesămuit pretenţiile sale privitoare la viaţa creştină, şi forma culturală pe care şi-a asumat-o pe seama ei şi a principiilor sale de credinţă i-a devenit spre paguba-i internă. Adevărat, că în estern construcţia ei a fost mai sigură şi mai strânsă, ca odinioară, — a devenit stat în stat; dar legătura tare ce o lega, nu mai

era nădejde religioasă şi iubire frăţească, ci o ordine ierarhică, care ameninţa cu apăsare majorenitatea şi libertatea creştină şi prin aceasta şi simţul frăţesc. Catehizmul ei s'a luat deja la întrecere cu sistemele admirate ale filozofilor, dar însaşi şi-a bătut mult capul cu ele, scopurile i-s'au dus dela loc, metodul i-s'a turburat. Anume, ultimul, sistemul postum al filozofiei greceşti, neoplatonizmul, a înrâurit asupra ei în mod decizător. Cu ceeace a luat dela el s'a năzuit să întregească lipsa suferită deja de curând prin pierderea ori schimbarea idealurilor sale, curat religioase şi entuziastice. Dar Dumnezeul supralumesc, despre care a învăţat neoplatonizmul, n'a fost Dumnezeul evangeliei, şi răscumpărarea de cele senzuale, pe care a propovăduit o acesta, diferea foarte mult de nădejdea izbăvirii creştine genuine. Teologii cari l-au studiat, ori l-au combătut, s'au dedat cu lumea lui de concepţie şi a lor s'a mişcat dela loc pe neobservate. Mai departe: tendinţa alipirii către stat era tot mai evidentă: adevărat, că au voit să sprijinească statul, dar au şi dorit sprijin dela el, şi pentru a-l dobândi, au făcut mai mult, decât ar fi fost permis. Şi în

sfârşit: biserica n'a fost în stare să satisfacă nici postulatelor reduse, îndreptate spre viaţă morală a omului singuratic; adeseori a trebuit să se mulţămească cu o măsură minimală, cu supunere externă faţă de ordinea lui de drept şi cult. Faţă de aceasta — i-a succes aceea una, că om creştin nu cu una cu două i-a atins pretenţiile, ce le ridica asupra societăţii creştine, a întemeiat acea credinţă, că asociarea ei articulată cu episcopii ei, cu beneficiul harului, cu cărţile sfinte şi cultul ei, este opera autentică şi nefalşificată a lui Hristos şi a apostolilor lui, şi că afară de ea nu este mântuire.

Aceasta a fost biserica creştină la întorsătura veacului al treilea spre al patrulea. A ajuns nu fără vina ei în situaţia aceasta. Dar trebue s'o spunem: e uşor a compara această biserică cu veacul apostolic, ori cu un tablou propriu pictat al creştinismului străvechiu şi a o acuza cu o laicizare nesămuită, dar e o nedreptate a nu lua în considerare condiţiile istorice, cărora a fost supusă. Ceeace a salvat, n'a fost doar numai un fragment, care nu s'a putut pierde, ori o rămăşiţă nevrednică de a fi menţinută, ci a fost evangelia veche,

de sine înțeles, sub vălul și în legăturile vremii, fără pretenția puternică de a determina pe dinlăuntru toată viața.

Dar biserica aceasta n'a mai fost capabilă să dea mângăere tuturor spiritelor, cari veneau la dânsa, și a le ascunde din fața lumii. A putut asigura pacea în Dumnezeu a unei lumi transcendentale, dar în viforurile vieții acesteia n'a putut oferi pace. Pe această vreme s'a pornit marea mișcare. In biserica mare și mai de mult au fost asceți, oameni retrași în sine, cum și evangeliști, cari peregrinau din loc în loc și nu dispuneau de nimic. In cursul veacului al treilea poatecă se și refugiază în pustietate câte-un om obosit în viață, și poate că ici-colo s'au și adunat la olaltă pentru a duce viață comună. In zorile veacului nou s'a și înmulțit numărul lor.

Au încunjurat nu numai lumea, dar în biserică lumea; însă pentru aceea nu s'au refugiat din biserică. Au abzis de mărire și avere, de femee și copii, ca să poată scăpa de delicii și păcate spre a se putea aprofunda în distracția de a privi pe Dumnezeu și a sfinți viața, așteptând moartea Doar și teologia dominantă învăța, că idealul vieții creștine con-

sistă în deprinderea cu moartea şi iarăş în acea admirare a lui Dumnezeu, prin care îşi uită omul de existenţa sa, îşi omoară existenţa corporală până la hotarul morţii, pentru a se putea deslega cu totul în privirea celor cereşti şi veşnice.

Aceasta a fost teoria generală a înţelepţilor. Ţineau serios la ea. Dar mai departe: nici un veac n'a fost mai bine străbătut de gândul, că se învecheşte, şi se coboară cursul vremii în lume, că nu mai e vrednic să trăeşti. O mare epocă a istoriei omenimii de fapt s'a sălăşluit în mormânt. Impărăţia romană, lumea veche, s'a pregătit de moarte şi luptele cu moartea erau cumplite. Inlăuntru troienau revolte, vărsări de sânge, sărăcie şi boală, pe din afară o împresurau horde barbare din toate părţile. Ce li se putea pune în faţă? Iată că nu li se putea pune puterea unui stat suveran şi vigoarea unui ideal cultural unitar şi probat, nici o împărăţie în discompunere, pe care o cultură decadentă şi disparentă abia-abia o ţine laolaltă, o cultură ajunsă a fi seacă şi mincinoasă, în care abia dacă un om şi-a putut păstra conştiinţa, simţământul liber, natural, mâna curată.

Dar nicăiri n'a trebuit să se simţească minciuna internă a tuturor raporturilor ca în centrul culturii, înainte de toate în Alexandria. E mirare deci, dacă tocmai de acolo, din Egipetul de jos, a pornit viaţa de eremit, monahismul?

Dintre toate popoarele cunoscute de istorie, poporul egiptean a avut cea mai lungă şi mai bogată istorie. Incă şi sub domnia străinilor şi sub sabia romanilor cuceritori, Egipetul a rămas ţara muncii, iar oraşul lui şcoala principală a culturii. Dar a bătut ceasul naţiunii. In vremea aceasta s'a născut monahismul, ca o mişcare puternică; nu cu mult mai târziu ne întâlnim cu el în partea răsăriteană a mării mediterane şi lângă malurile Eufratului.

In timpul cel mai nou şi-au dat silinţa să explice originea monahismului din influenţele păgâne specifice asupra creştinizmului egiptean, în aceasta însă n'au fost destul de prudenţi, ori şi cât de vrednică de recunoştinţă a fost munca lor, că aparitiile analoage mai vechi le-au cercetat pe tărâmul religiunii egiptene. Inrâuririle de dinafară n'au fost nici aici mai puternice, dar au fost verosimil mai slabe, decât pe alte te-

rene ale vieţii şi cugetării creştine. Omenirea creştină încă a abstras idealul vieţii la fiecare treaptă a desvoltării sale, şi a declarat de cel mai superior pe cel prescris de trebuinţă. Aici însă necesitatea socială politică şi religioasă s'a întâlnit în cale cu un ideal creştin de mult stabilit, pe care-l priviră nu peste mult ca apostolic.[1]

Formarea monahismului însă a fost precedată de condiţii foarte diferite şi de aceea cu o cale şi de diferiţi paşi. Cu toate că întâiul factor a fost instinctul ascetic, moştenit de biserică dela păgâni, care l-a silit să elibereze sufletul din mânile mulţilor tirani, să învingă egoismul dur şi fin să călăuzească sărmanul suflet la Dumnezeu, pe de altă parte a întrevenit şi un ideal ascetic, care a fost mai mult contrar, decât înrudit cu instinctul cel dintâi. In şcoala catihetică din Alexandria, care în genere era în veacul al treilea şcoala princi-

[1] Dacă, şi ce fel de rădăcini economice-sociale (în accepţia cea mai riguroasă a cuvântului) a avut monahismul ieşit la suprafaţă, despre aceasta până acum nu s'au întocmit destule studii. Şi am temerea, că ele, — şi nu numai din cauza situaţiei cu izvoarele, — nu vor contribui cu nimic important. Aprecierea antică a valorii lucrului de mână a jucat la început fără îndoială un rol anumit, dar totuşi nu marcant.

pală a teologiei bisericeşti, au preluat şi prelucrat din sistemul idealist al moraliştilor greci, cari au trăit dela Socrate încoace, toate ideile fundamentale ale cugetării. Aceştia însă de mult au transformat zicala socratică: «Cunoaşte-te pe tine însuţi» în tot atâtea regule despre arta corectă a vieţii. Cele mai multe din aceste regule au abătut pe adevăratul «filozof» dela activitatea pusă în slujba vieţii zilnice şi «dela greoaia învârtire în publicitate». Au argumentat, că spiritul «nu are problemă mai specifică şi mai potrivită, ca îngrijirea dinsine însuşi, întrucât nu caută pe dinafară, nu se ocupă de lucruri străine, ci aprofundându-se pe dinlăuntru în sine, îşi redă sie-şi fiinţa proprie şi astfel făptuieşte dreptate». Aici învăţau, că filozoful, care nu mai are lipsă de nimic, este cel mai aproape de Dumnezeu, pentrucă e în posesiunea eului său bogat şi poate beneficia în pace de privirea lumii binelui celui mai suprem; acolo propovăduiau, că spiritul emancipat de ceeace-i senzual, şi aprofundat în continua cercetare a ideilor veşnice, la urma urmelor se va face vrednic să privească nevizibilul şi însuş încă se îndumnezeieşte. Aceasta a fost retra-

gerea din lume, la care învăţau şi filozofii creştini din Alexandria pe învăţăceii lor, iar înainte de toate Origen. Trebue să cetim numai Panegiricul scris de Grigorie Thaumaturgul asupra maiestrului său, ca să ne convingem, unde trebue căutat idealul înţelepciunii vieţii de a ne retrage din lume, pentru care e lăudat teologul. Nu se poate tăgădui, că această formă a retragerii din lume, cuprinde în sine laicizarea specifică a creştinismului şi că filozoful mulţămit cu sine e contrast al sufletului sărac, pe cât se poate. Dar nime nu poate contesta totodată, că amândouă formele în concret s'au putut manifesta în o mulţime de multilateralităţi şi au putut şi fuziona în aceasta multilateralitate. Şi luat în înţelesul acesta chiar însuş Origen totuşi se poate socoti între adevăraţii părinţi ai monahismului creştin. Căci doar deja nici la el nu mai stă lucrul aşa, ca şi când ar fi esprimat în etica sa ori ar fi realizat în viaţa sa curat numai idealul stoic ori neoplatonic, ci se perindează toate direcţiile etice ale trecutului, deci şi cel creştin. Tocmai aceea este în istoria universală poziţia teologilor egipteni, cari au fot toţi precursori sau ucenici ai

lui Origen, că atât pe terenul dogmaticei, cât şi pe al disciplinării vieţii creştine, au sumat rezultatul de până acum al formelor de cunoaştere şi al regulelor practice şi l-au pus sub paza revelaţiunii. Pentru aceasta au devenit părinţi ai tuturor partidelor bisericii greceşti, cari au păşit mai târziu şi s'au luptat. Precum cu drept egal poate fi chiemat Origen în ajutorul arianismulni şi al ortodoxiei, cu acelaş drept i-se poate atribui responsabilitatea pentru laicizarea specifică a teologiei creştine, precum mai înainte pentru aplicările pustniceşti ale teologilor, mai apoi ale laicilor. Acelaş om a fost, care a ţinut de dorit pacea pământească a creştinismului cu statul şi a profeţit-o înainte, care la umbra păcii universale totodată a voit să descopere chilia de mănăstire a cărturarului-călugăr, evlavios, adâncit în sine. Celce însă n'a fost evlavios şi învăţat, i-s'a dat — aşa a crezut Origen — în credinţa sa obiectul contemplaţiei de un conţinut nesecat. Deci chiemarea sună într'adevăr tuturor creştinilor. Şi totuşi au trebuit să treacă aproape două veacuri de om, până când s'au putut validita aceste cugetări în creştinismul din ce în ce tot mai obosit, şi nici odată nu au ajuns

a fi cele mai decizătoare pentru masse. Au fost rare astfel de reuniuni, de cari a înfiinţat Hierakas, învăţăcelul lui Origen, după modelul dat de Origen. Trebuinţa şi desgustul faţă de viaţa comună au eliberat în chip elementar această mişcare şi biserica lui Constantin şi a urmaşilor săi i-a alungat în singurătatea pustiei pe ceice doreau să trăiască pentru religiune.

Pe la sfârşitul anilor patruzeci ai veacului al patrulea, mişcarea deveni deja puternică. Incă atunci cu miile au trebuit să ducă viaţă călugărească. Inceputul adevăratului monahism, ca al ori-cărei mişcări mari istorice, e învăluit de ceaţa *legendelor* şi deja nu se mai poate deosebi cu siguranţă poezia de realitate. Memoria unor afirmativi întemeietori a păstrat-o numai legenda. Dar ştim două lucruri şi aceasta ne e de ajuns, pentruca în genere să cunoaştem şi apreciem corect mişcarea. Cunoaştem idealul original şi putem constata măsura retragerii din lume. Adevăratul ideal a fost: împărtăşirea de privirea curată a lui Dumnezeu şi astfel scăparea de judecată şi mântuirea sufletului; mijlocul: curăţenia şi îndreptarea necontenită a sufletului spre Dumnezeu, apoi abzicerea totală de toate bunu-

rile lumeşti, acestora a aparţinut şi comunismul bisericesc. Au încunjurat nu numai lumea în accepţia deplină a cuvântului, dar şi biserica universală au încunjurat-o. N'au împărtăşit, ce e drept, vederea, că doctrinele ei nu sunt satisfăcătoare şi ordinea ei nepotrivită, harurile mântuitoare indiferente; dar au fost de părerea, că are teren periculos, şi nu s'au îndoit, că vor putea substitui pe seama lor toate bunurile sacramentale, prin asceză şi privirea necontenită a sfinţeniei.

Şi cum a fost raportul bisericei-stat faţă de această mişcare? A tolerat, că membrii ei au avut îndrăsneala să se emancipeze de sub nemijlocita ei conducere, ca să aleagă acea cale a prefacerii în sfânt, care nu stă sub controlul ei? Suferit-a oare, ca asupra vieţii fiilor ei să se arunce umbra bănuelii, chiar dacă ei încă nici nu au fost reprobaţi? N'a ezitat nici un moment, n'a putut ezita. A mai făcut singurul lucru posibil, ce i-a mai rămas pentru apărarea proprie: a aprobat mişcarea cu toată hotărîrea, ba a dat dovadă, că o consideră ca formă străveche a vieţii creştine. Temerea, că se vor scufunda în vârtejul vieţii, săturarea de viaţa stearpă, ordinară, şi nădejdea bunu-

rilor mari, au alungat afară pe oameni; biserica a făurit o virtute prin dreptatea ce o avea ca emanată din această necesitate.

N'a putut face altcum; pentrucă ea însaşi din ce s'a pierdut mai mult în *labirinturile* lumii, statului şi culturii, cu atât mai sgomotos şi mai cu efect a predicat, ceeace a realizat monahismul.

Una din cele mai frapante observări istorice este, că biserica tocmai atunci, când s'a desvoltat ca instituţie de drept şi sacramentală, a produs un astfel de ideal al vieţii creştine, care nu înlăuntrul ei, ci numai pe lângă ea s'a putut realiza. Cu cât mai mult s'a aprofundat în lume, cu atâta a ridicat idealul mai la înălţime, mai presus de oameni. Insaş biserica a învăţat, că scopul suprem al evangeliei consistă în privirea lui Dumnezeu, dar n'a ştiut drum mai sigur spre această privire către Dumnezeu, decât despărţirea de lume. Dar această serie de cugetări s'a manifestat în biserică numai ca o întregire disparată a lăţirii moralizătoare a creştinismului.

Dacă tendinţa ei s'a îndreptat de fapt în direcţia, ca să supună totul principiilor sale şi regulelor sale de cult sărăcăcioase, atunci propria-i

teologie i-a lucrat împotrivă. Monahismul nu s'a oprit la «teologie». A pus chestia foarte serios, că creştinismul e religie şi pretinde dela individ jertfirea vieţii. Argument pentru faptul, cum era de mare puterea bisericii asupra spiritelor este, că la păşirea sa monahismul n'a îndrăsnit a se face judecător al bisericii, — după modul montaniştilor, — şi a declara de căi greşite căile ei. Dacă luăm în considerare însufleţirea şi fanatismul ce s'au desvoltat în curând în coloniile monahale, numai miraţi vom constata, cât de rare şi cât de lipsite de efect erau atacurile îndreptate împotriva bisericii, chiar şi dacă nu au lipsit cu totul. Abia s'a aflat cineva, care să fi pretins întreaga reformă a bisericii. Mişcarea putea fi revoluţia bisericii universale şi de fapt abia a turburat cursul bisericii universale. E adevăr real, că era mare neîncrederea faţă de oficiul bisericesc; câţi n'au fugit de el, când a fost să li se încredinţeze! Dar n'a încetat cinstea ce i se cuvine oficiului; numai de pericolele lui s'au temut. De sine înţeles între preoţi şi călugări şi aici şi dincolo a fost foarte încordat raportul; poate că şi *persoanele* le dispreţuiau, dar mai mult nimic.

IV. Monahismul răsăritean.

Dar să nu prevenim întâmplările. Mii şi mii au ieşit şi vestea sfinţeniei, săturarea de lume şi teama de lucru a atras după ei cu miile. Pentru vieaţa monahală au fost multe motive, mai ales dela aşezarea bisericei creştine de stat, de când nu mai era aşteptată cu martiriu însufleţirea adevărată ori simulată. Deja pe la mijlocul veacului al IV-lea era pistriţă societatea în singurătate. Unii de aceea au ieşit, pentruca de fapt să se pocăiască şi să devină sfinţi. Alţii, spre a fi consideraţi de sfinţi. Unii au încunjurat societatea şi păcatele ei, alţii *cariera* şi munca împreunate cu ea. Unii au avut inimă naivă şi voinţă neînfrântă, alţii erau bolnavi de sgomotul vieţii. Aceştia se năzuiau aici, în vieaţă, să sporească în cunoaştere şi bucurie adevărată, pentruca la sinul plăcerilor tăcute, spirituale, să trăiască pentru «filozofie», aceia au avut voinţa să rămână acolo săraci cu trupul şi cu duhul şi-au despectat mintea trează şi ştiinţa.

Ne-au rămas mărturisiri frapante; dar ele vorbesc mai răsunător despre ispitele lumii şi de atacurile senzualităţii decât tânguirile despre egoismul inimii. Şi astfel etica a aflat o aprofundare în raportul cu păcatele cugetului şi răutatea inimii. Dar alăturea de cel cu pocăinţa tainică încurând păşeşte adoratorul nedisciplinat. Avea lipsă nedisciplina de încătuşare, contrastele pretindeau o organizaţie. Această organisaţie s'a format din bună vreme. Pustnicii s'au asociat spre o vieaţă comună. Găsim două forme ale acesteia: colonii de eremiţi şi adevărate mănăstiri. Au creat regule, cari în parte erau foarte stricte. Aceste regule arată nu numai seriozitatea ascezei, ci şi aceea, că au existat transgresiuni grosiere, cari au trebuit răsbunate. Pe lângă aceasta, cu locul şi cu timpul în coloniile călugăreşti s'a născut un fanatism, ce întrecea ori-ce măsură.

Ne întâlnim deja de timpuriu cu fanatici, cari se asămănau cu dervişii berbanţi, despre cari ne vorbesc încă şi azi călătorii răsăritului. Dar în veacul al patrulea observăm deja şi între adevăraţii monahi deosebirile cele mai de frunte. Ce e drept, legile fundamentale: vieaţă excluzivă cu Dum-

nezeu, sărăcie şi pudoare, la cari din partea călugărilor dela mănăstiri s'a mai adaugat şi supunerea, sunt la toţi aceleaş. Insă ce diferit s'au format acestea în realitate! Permiteţi să fac amintire numai despre una! Unii, plini de mulţumire, că s'au eliberat de cultura învăscută, mincinoasă, desvălesc în singurătate ceeace niciodată n'au cunoscut — *natura*. Se învaţă cu ea, îi caută frumseţile şi o preamăresc. Avem dela călugări ai veacului al patrulea astfel de descrieri ale naturii, de cari rar a produs evul vechiu. Au voit să trăiască Dumnezeului lor, asemenea unor copii fericiţi, în grădina lui. Au zărit în grădină pomul cunoştiinţii, — deja nu mai e interzis a i rupe fructele, — şi astfel pentru ei singurătatea devine un raiu; nu e blăstăm în munca lor, căci cunoaşterea aceea este fericire. Dar partea ceealaltă a lor a înţeles altcum asceza. Nu numai cultura, dar şi natura trebue încunjurată, nu numai ordinea socială, dar chiar şi omul. Trebue să te desparţi de tot ce ar putea da motiv la păcat, — şi ce nu poate da ocaziune? — de orice bucurie, orice ştiinţă, orice nobleţă omenească. Ce a avut aceasta ca urmare? Unul a flămânzit, pânăce a murit,

celalalt a cutreerat jur-împrejurul, ca un animal al pustiului, al treilea s'a trântit în mocirla Nilului, lăsându-se chinuit de insecte, al patrulea, de jumătate gol, înfruntând vântul şi furtuna, ani de-a rândul a stat pe un stâlp. Aşa a trebuit chinuită şi înfrântă carnea, aşa au voit să scoată cu puterea la iveală pacea sufletului, privind spre Dumnezeu: a trăi curat şi a tăcea.

Dar ei înşişi încă au fost siliţi să facă mărturisirea, că simţirea păcii i-a cuprins numai rar şi pe câteva minute. In locul ei însă au venit vedenii cumplite, cari s'au prefăcut în realitate concretă. Iar contimporanii primeau cu râvnă descrierile lor. Bătrâna lume se delecta întru abzicerea rafinată şi visurile sălbatice ale monahilor cari locuiau în pustie. Cel puţin în închipuirea lor au voit să se delecteze cu aceea, la purtarea căruia lipsea curajul şi voinţa. Foiletonişti îmbrăcaţi în haină călugărească au compus romane şi novele din păţaniile trăite şi visate de ceice se pocăiau în taină. S'a pornit o specie extraordinar de specifică a artei: literatura frumoasă monahală, care a servit spre edificarea sufletească a multor veacuri.

A fost şi aceasta unul din chipurile, cum evita biserica de stat faptele acestui eroism cumplit, pe cari întrelăsările ei (ale bisericii) neîncetat le deştepta din nou.

Care a fost pe pământ greco-creştin consecventă dintre cele două specii ale monahismului, amintite aici numai în conture generale? Care ideal a fost autentic între împrejurările date, istorico-religionare? Oare al monahilor cari se bucurau de natură şi de Dumnezeu, cari în izolare tăcută au trăit lui Dumnezeu şi cunoaşterii lumii, ori apoi a eroilor ce se pocăiau? Nu e o goană ieftină după consecvenţă, dacă afirmăm: numai cel din urmă! Căci doar cu privire la cel dintâi trebue atrasă atenţiunea numai decât asupra raportului ce există între el şi între idealul antic al filozofului. Aceasta însă nu e încă deajuns: să ne aşezăm în firul istoric. Aşa a sunat opinia generală a veacului, că idealul suprem numai afară de lume şi afară de orice carieră poate fi realisat: acest ideal rezidă în asceză. Această asceză, ce e drept, e un mijloc spre scop, dar totodată e şi scop în sine; pentrucă poartă în sine garanţa, că cel ce se pocăieşte ajunge să privească spre Dumnezeu, fiindcă

se eliberează de orice contrast cu Dumnezeu, de lume şi de materie. Dacă aceste teze sunt drepte, atunci tot ce împedecă lupta până la estrem este imperfect; atunci nu numai cultura, dar trebue dată la o parte natura, istoria şi în sfârşit orice activitate morală, îndreptată spre scopuri, ca una ce e nedesăvârşită şi turburătoare; atunci e vorba despre esperimentul sublim, de a ne elibera de sub terenul naturii şi al culturii, ba chiar şi din lumea etică-socială, ca pe această cale să putem forma în noi înşine pe omul întru toate religios, pe adevăratul supra-om.

Am ajuns cu aceasta la secretul dar şi la păretele despărţitor, care deosebeşte concepţia antică greacă de creştinism. Deja biserica universală avea astfel de vieaţă religioasă ca cel mal suprem ideal, care conduce pe om deja aici pe pământ prin toate condiţiile existenţii sale, şi aşadară şi prin condiţiile istorice şi sociale-etice. Cu aceasta biserica n'a voit să semnaleze, că aceste condiţii sunt indiferente, ori şi contrarul lor e tot aşa de adevărat, nici pedeparte! Dar până acum creştinismul n'a ştiut să formeze vieaţă nouă morală în formă de comunitate, iar măsurile e-

tice ale lumii antice erau folosite în sine fără de folos, ori erau neaflabile. A fost numai consecvent, dacă pentru aceasta oamenii mai serioşi, cari totuşi n'au fost reformatori, au simţit ca o paralizare ordinea etică în sălbătăcia ei, care în sine luată nu e mai bună decât condiţiile elementare ale existenţei omeneşti. De aceea proiectează un astfel de ideal moral, care afirmative este pur religios, — mi-ar plăcea să zic «supramoral». Nu pe tărâmul ordinei sociale dată de istorie şi pe terenul activităţii vitale îndreptată moraliceşte spre scopuri, să ajungă religiunea creştină în posesiunea drepturilor sale adevărate, ci pe terenul negării oricărui lucru omenesc, adecă al ascezei de cel mai înalt grad. Astfel să se anticipeze participarea viitoare la natura divină. La aşa înălţime se avântă şi azi încă creştinismul grecesc, întrucât nu s'a împietrit ori nu s'a abătut în alte direcţii sub influenţe apusene, — nu ne putem lăpăda de simpatia noastră faţă de el, dacă luăm în considerare nivelul inferior al aşa numitului moral creştin, asupra căruia voieşte să se ridice, fiindcă altul nu-i vine în faţă, dar drumul avântului lui, precum duce spre infinit, aşa şi la nimicinicie. Pen-

trucă ce vedem? Pe de o parte biserica universală (lumească), care e supusă statului şi s'a contopit până la indentitate cu statul, biserica lumească care în toată fiinţa ei este o instituţie de cult şi are cea mai mică înrâurire asupra vieţii morale a membrilor ei şi care deja nu mai are probleme de sine stătătoare. Pe cealaltă parte monahismul, care nu are scopuri istorice şi astfel nici desvoltare istorică. Acest monahism, abstrăgând dela unele mai nouă apariţii, poate mai pline de nădejdea unui viitor, astăzi în esenţă e acelaş, ca în vremea celor mai vechi împăraţi bizantini. Chiar şi regulele esterne abia s'au schimbat. Nu s'au putut validita acei sfinţi stâlpnici duşi la extremitate, — astfel de forme nu pot birui, — dar a biruit cauza lor şi au obţinut succes cu aceea, că încă tot asceza de cel mai înalt grad o ţin de cea mai bună, şi că numai rar s'a decis monahismul grecesc la muncă folositoare în serviciul bisericii şi al omenimii. Călugării greci — natural că sunt escepţii onorabile, — şi astăzi, ca acum o mie de anii «trăiesc în meditaţie tăcută şi ignoranţă fericită».

Numai chiar atâta muncă săvârşesc, câtă e necesară pentru vieţuire; dar aşa trebue să fie, că pentru mo-

nahul învăţat, cel ignorant, pentru cel ce se delectează în natură, ocolitorul naturii, e încă tot un reproş tainic, pe monahul muncitor încă tot trebue că-l mustră conştiinţa, dacă vede pe fratele care nu lucră, dar nici nu se cugetă, nici nu vorbeşte, ci aşteaptă în *meditaţie* singuratică şi chinuire de sine, ca strălucirea fericită a lui Dumnezeu la urma urmelor să i se reveleze. Şi precum în veacul al cincilea, aşa şi pe mai departe se susţine încordarea între călugării de mănăstire şi între preoţimea laică. Adevărat, că clerul mai superior se recrutează din preoţimea mănăstirească, — căci doar monahismul chiar şi împăratului şi curţii a fost în stare să-i împrumute pe un timp mai scurt ori durabil un colorit rău, — dar aceasta nu mult poate schimba referinţele. Monahismul stă alături de biserică şi nu în biserică, şi aceasta nici nu poate fi altcum; pentrucă ce şi poate oferi bisericei acea instituţie care însaş abzice de orice problemă care-i constitue fiinţa? Singurul lucru, la care participă cu vialitate, este interesul faţă de cultul bisericii; pictează icoane sfinte şi poate chiar şi cărţi copiază. Dar se poate scăpa pe sine şi de cult; biserica nu numai

sufere, dar şi admiră pe pustnicul care zi de-arândul stă departe de comunitate. Trebue să-l admire: pentrucă acest pustnic realizează idealul, pe care biserica nu-l poate ajunge. Idealul, — şi ca să zic aşa: — idealul ei mai mare, — pentrucă deja şi-a constituit un ideal îndoit: idealul ascezei şi al cultului. Acela, căruia nu i s'a dat ca parte darul sau puterea, ca pe calea ascezei să se împărtăşască de Dumnezeu, poate câştiga această împărtăşire şi aşa, că la serviciile divine se umple de sfintele taine. Cultul încă ne poate oferi nouă binefacerea mântuirii, dacă participăm la el cu evlavie şi îndeplinim datorinţele bisericeşti. Monahismul n'a reprobat această teorie, ci a sprijinit-o. Căci doar indirect i-a servit spre bine.

Din timp în timp monahismul s'a apropiat de biserica lumească şi a făcut încercarea să o ia şi pe aceasta în slujba lui. Din vreme în vreme şi izbândeşte încercarea. Mărturisesc despre aceasta sinoadele bisericeşti din timpul dela veacul al cincilea până la al şaptelea. Dogmatica, ce s'a validitat în cadrele acestora, în parte e produsul monahilor şi o au şi apărat tot argumentele şi braţele monahilor. Episcopii au fost însă

mai precauţi şi s'au născut într'acolo, ca fanatismul monahilor să nu izbucnească în flacări, pentrucă de câte ori ceice încunjurau lumea se amestecau în luptele partidelor, în mod consecutiv venea în urmă revoluţie, războiu şi măcel. De aceea, după ce au compromis şi împăraţi, cari simulau o evlavie călugărească, şi cu ceva mai târziu au detronat idealurile despoticilor împăraţi reformatori, nu le-au mai dat atenţie. Şi nici n'au mai avut de făcut. Dela sfârşitul veacului al nouălea deja numai sporadic au jucat rol în istorie. Fiindcă au biruit, au devenit putere conservativă şi faţă de lume şi faţă de biserica lumească. Minunat! In pasivitatea lor încunjurătorii lumii apără acum cultul şi obiceiul naţional. Fanatismul lor e alarmat, dacă acestea sunt jignite de cineva. In punctul acesta monahismul simţeşte comunitate cu massele. Dealtcum monahismul şi biserica universală merg paralel, ba dacă se prind la olaltă, monahismul necondiţionat stă la dispoziţia statului. Episcopul-monah, atât în împărăţia bizantină, cât şi în cea turcească, e încă în mare măsură supus al statului, ba chiar oficiant de dare al lui; dar îndreptarea greoaie e imposibil a nu fi

cunoscută. Aliindu-se cu statul despoaie poporul creştin: se bucură de cinstea ce se cuvine funcţionarului de grad superior; dar ia parte şi la corupţia şi soartea lui nedeterminată. Aşa s'a răsbunat idealul de sbor înălţător al monahismului. Au voit să facă a înceta cu ajutorul religiunii orice condiţie naturală, în îndrăzneala lor au crezut, că încă şi bunurile morale le pot lăsa departe în urma lor şi au ajuns jos cu puterea zdrobită. Biserică statificată, laicizată, monahism fără nici o istorie, vieţuitor în asceză, care e paznicul neînfrânt al defectelor naţionale şi bisericeşti, — acesta a fost resultatul. Biserica grecească menţine polurile ascezei şi creştineasca împlinire a datorinţei faţă de cult. Adevăratul teren, vieaţa morală a chiemării, care a trebuit regulată cu ajutorul religiunii, cade în afară de cadrele observării ei nemijlocite. Cedează acest teren statului şi poporului, căci doar acest teren e deja lume. Iar acestora din urmă nu le-a fost greu, pentru a acapara sub puterea lor cu încetul întreaga biserică şi a o degrada la rolul de instrument al scopului lor.

Deoarece idealul monahismului şi al bisericii lumeşti în cursul vea-

culuí al optulea şi al nouălea a învins în lupta cu statul universal, tocmai de aceea monahismul şi biserica a ajuns de *fapt* şi *definitiv* sub puterea statului: Statul le-a ajuns în fuga lor de cele senzuale şi le-a impus procedura sa urmărită faţă de morală, dar şi-a însuşit cultul lor. In chipul acesta statul bizantin apare încă tot ca o degenerare a statului antic. Acea una însă le-a izbutit, că acolo unde statul le-a ridicat cu hotărîre fermă ca îndreptar al cugetării creştine în dreptul public şi viaţa publică, le-a acceptat în concepţie monahală. Cartea legilor bizantine, — de a cărei rigoare nici părerile noastre socialeetice nu s'au eliberat, — în parte e un amestec al unei judecări romane, înţelepciuni inexorabile şi monahale a lumii.

Aceasta e în Răsărit istoria monahismului. Ne putem aduce aminte din când în când, că acest monahism încă şi azi e o întregire a bisericii laicizate, că încă şi azi mai scapă pe unii de hărţuiala zilnică, că adăposteşte sfinţi în sine şi acuză bisericanismul inert.*)

*) Pentru întâia dată a lămurit un capitol mai vechiu şi însemnat din istoria monahismului, Holl («Entusiasm şi putere de căinţă în monahismul grecesc»). Prin aceasta a întrat într'o lumină mai deschisă însemnătatea monahismului în istoria bisericii universale greceşti.

Dar ne învaţă această istorie, că înaintând pas de pas în rândul idealurilor omeneşti, idealul retragerii din lume şi scrutării în adâncurile evangeliei cu scopul mântuirii sufletului, nu poate fi cel mai din margine, cel mai înalt, că la urma urmelor îndrăzneala numai pasivă sufere înfrângere, că atunci îşi zideşte lumea idealurile sale în biserică, când creştinul îşi doreşte realizarea idealului eului său afară de lume. La tot cazul este vreme, când măsura nedreptăţii ce ajunge pe cel activ e nesuferit de mare şi totdeauna vor fi oameni, a căror coarde sufleteşti sunt atât de fine, că cea mai mare parte a eului lor trebue să şi-o petreacă în singurătate, spre a şi-o păstra; dar acolo, unde îndurarea lipselor e privită ca cea mai mare virtute, acolo ajung să fie fără preţ mari bunuri şi în sfârşit se pierde şi recompenza, în nădejdea căreia s'au despărţit de aceste bunuri. Doar am ajuns să vedem şi noi în zilele noastre, că din sinul bisericii ruseşti s'a ridicat o astfel de individualitate, cum e a contelui Tolstoi — om laic, dar ca scriitor adevăratul călugăr grec, pentru care nu e dată altă posibilitate a reformării bisericii, decât ruperea radicală cu cultura şi istoria, şi înain-

tea căruia orice lucru moral, — chiar şi căsătoria, — apare ca întinat, dacă e în legătură cu cele senzuale. Din scrierile acestui om minunat învăţăm să cumpănim, că odinioară maniheismul ce cumplit duşman era pentru biserica grecească! Cu cât priveşte monahul grec mai serios la creştinism, din ce în ce devine a fi tot mai neapărat în faţa concepţiei lugubre, că lumea e a mamonei şi în sfârşit tot la autoritatea bisericii lumeşti trebue să-şi ia monahul refugiu, pentru a nu cădea jertfă maniheismului.

V. Inceputurile monahismului apusean. Augustin.

In apus desvoltarea monahismului cât de în altă formă a decurs! E destul să aruncăm numai o privire asupra istoriei lui, pentruca îndată să descoperim deosebirile esenţiale. Intâi, monahismul apusean a avut o adevărată istorie, şi al doilea, monahismul apusean a creat o istorie, istorie bisericească şi universală. Nu stă numai alăturea de biserică şi nu se consumă pe sine în asceză tainică şi în speculaţie mistică, nu, ci stă tocmai în mijlocul bisericii, ba alăturea de papism a fost pe tot terenul cel mai puternic factor al istoriei bisericii catolice apusene. Monahismul răsăritean îl putem descrie dela veacul al patrulea până în ziua de astăzi şi abia trebue să amintim un nume, numai rar a produs personalităţi în mod subtil marcate şi originale. Istoria monahismului apusean e însă o istorie de persoane şi caractere.

Catolicismul roman arată în cursul desvoltării sale o înlănţuire con-

tinuă a reformelor vii şi fiecare reformă e determinată de un nou grad al desvoltării monahismului. Infiinţarea ordului Benedictinilor în veacul al VI-lea, reforma de Clugny în veacul al XI-lea, ordurile cerşitorilor cu păşirea lor în secolul 13-lea, înfiinţarea societăţii lui Isus în secolul al 16-lea, aceastea sunt cele patru pietri fundamentale ale istoriei catolicismului apusean. Totdeauna monahismul a fost acela, care a salvat biserica, dacă a decăzut; a eliberat-o, dacă s'a laicizat; a apărat-o dacă o au atacat. A încălzit inimile reci, a înfrânat sufletele capriţioase, a recâştigat iarăş popoarele, cari s'au instreinat de biserică. Şi de aici se poate vedea, că în monahismul apusean trebue să recunoaştem un factor bisericesc şi cultural de prima ordine. Oare în ce chip a ajuns să fie aşa?

Din Răsărit monahismul s'a lăţit la apus relative târziu şi cu încetul; pentrucă în apus nu l-a favorizat nici natura, nici cultura. Pe când la Răsărit pe la mijlocul veacului al patrulea s'a lăţit deja pretutindinea, şi precum aceasta o putem cu siguranţă presupune, prin unele părţi s'a născut independent de influenţele egiptene, pe atunci în apus numai la sfârşitul

acestui veac a prins rădăcină, ba adevăr grăind, a fost importat dela Răsărit. Cei dintâi admiratori ai lui în apus au fost acei teologi, cari au cutreerat Egipetul şi Syria şi au fost cu «elinii» în raporturile cele mai strânse, ca Rufin şi Ieronim. Au început să înflorească mănăstiri, mai ales în Gallia-sudică; dar sub înrâurire răsăriteană. Iar în biserica apuseană monahismul a dat îndată de împotrivire rezolută, câtă vreme de aşa ceva abia dacă auzim ceva în Răsărit. Trebue să cetim scrierile lui Sulpiciu Sever (circa pe la 400), ca să putem cunoaşte în mijlocul căror atacuri a biruit monahismul în Gallia şi Hispania. Episcopii, laicii cu puţină lipsă, aproape aşa s'au purtat cu monahii ca şi cu maniheii. Dar împotrivirea a amuţit în curând; nu peste mult opinia dominantă şi în apus a venit în ajutorul monahismului şi numele, mai înainte ocărît a lui Martin de Tours, al bravului sfânt, nu peste mult a devenit sărbătorit. Acesta, monahismul, a câştigat drept de cetăţenie încă înainte de ce a început marele Augustin să muncească în favorul vieţii celei noua. S'a întărit în viforul migrării popoarelor.

Idealul monahal la răsărit şi la

apus a fost identic în trăsăturile lui fundamentale şi vreme de o mie de ani a şi rămas acelaş: aprofundare în Dumnezeu şi asceză severă. Mai ales virginitatea era considerată ca cea mai preţioasă condiţie primordială a vieţii consfinţite lui Dumnezeu; căci doar unii o priveau cu dinadinsul ca pe o cvintesenţă a moralului creştin. Anahoreţii egipteni erau consideraţi în tot timpul şi în apus ca părinţi şi exemple ale vieţii creştine adevărate, — doar faptele lor n'au putut fi întunecate de ale Sf-tului Martin, — şi istorisirile privitoare la ei în cursul mai multor veacuri de om, au îndeplinit o misiune tainică în Italia, Galia, Germania, ba până la partea de dincolo a canalului Angliei şi în insula verde. Şi cu toate acestea au existat deja în veacul al cincilea factorii, cari mai târziu au împrumutat monahismului apusean cu totului tot altă importanţă, cari i-au dat o istorie. Numai în mod secundar indigitez, că condiţiunile climei apusene în mod inomis au impus monahismului în parte altfel de vieaţă, — «edacitas in Graecis gula est, în Gallis natura», făcuse observarea un patron străvechiu al monahismului apusean. Dar chiar şi abstrăgând dela aceasta, —

desvoltarea internă a creştinismului deja de pe vremea lui Tertullian, dela sfârşitul veacului al doilea, în Apus a luat altă direcţie, ca în Răsărit. Au ajuns pe planul întâi nu numai chestiuni practice religionare, care se referă la pocăinţă, iertarea păcatelor şi la instituţiile bisericeşti, dar n'au lăsat pradă cu una cu două nici nădejdile vechi ce le-au nutrit pentru minunata împărăţie universală a lui Cristos, speculaţiilor teologice spălăcite ale Răsăritului. La acestea au luat parte numai dela distanţă. Biserica apuseană a păstrat icoana bisericii lui Cristos în aşa numitele fantazii hiliastice, şi aceste fantazii au trebuit să fie cu atât mai preţioase, cu cât mai vârtos s'au desbrăcat de ele, în opoziţie cu montanismul, iar perspectiva realizării prea de timpuriu a nădejdilor s'a palificat dela sine. In opoziţie cu monahismul oriental (cu alte cuvinte cel coptic), şi monahismul apusean, a păstrat un element apocaliptic-hiliastic, care de sine înţeles adeseori a stat ascuns pe multă vreme, dar iarăş şi-a făcut apariţia în momente critice.

Fericitul Augustin a reasumat, într'o concepţie nouă despre lumea şi vieaţa creştină, toate tendinţele bise-

riceşti ale creştinismului apusean. Concepţiile lui cardinale sunt: harul lui Dumnezeu, ce se îndreaptă spre dreptate, care se află în biserică şi este însaş biserica. Biserica mai întâi în calitate de comunitate a credincioşilor, iar mai apoi ca instituţie vizibilă e împărăţia adevărului şi a bunului moral, — împărăţia lui Dumnezeu. Când în apus s'a distrămat statul antic şi s'au ridicat state păgâne de jumătate, atunci a pus fericitul Augustin temeliile programului măreţ al istoriei viitoare a bisericii. Problema lui este, să provadă omenimea cu puterea binelui şi cu adevărul real; pentruca în calitate de apariţie vizibilă a împărăţiei lui Dumnezeu să supună serviciilor sale împărăţiile lumii şi statul universal, pentru a conduce şi educa naţiuni. Numai acolo păşeşte creştinismul în posesiunea drepturilor sale, unde creiază împărăţia lumească a binelui moral, unde i se izbândeşte, ca omenimea să se înfrăţească prin o iubire transcendentală. In chipul acesta numai acolo păşeşte în drepturile sale, unde domineză; dar nu domneşte altcum, decum stăpâneşte comunitatea credincioşilor. Pentru aceea domnia spirituală lumească e statul lui Dumnezeu

pe pământ pe seama adevărului, ideal creştin, ideal pentru omul singuratic şi pentru biserica întreagă. Fericitul Augustin a adus în o minunată legătură vechile nădejdi apocaliptice ale Apusului, năzuinţele lui practice, dar şi speculaţiile greceşti, spre a nu se îndrepta împrumutat, ci să se mărginească una pe alta. Mântuirea creştină are astfel două forme: privirea veşnică spre Dumnezeu aici şi în ceealaltă lume; dar pe acest pământ totodată şi împărăţirea în lume a împărăţiei bunurilor divine şi a forţelor morale.

Aceste probleme au sunat altcum decât dogmele făurite cu multă osteneală ale speculaţiunii greco-creştine. Alăturea de stat şi pe seama statului au fixat o problemă de sine stătătoare în favorul bisericii. Datorinţa bisericii a fost să servească lui Dumnezeu şi lumii. Această datorinţă era o problemă vrednică şi de dorit spre a fi rezolvată. Idealul grec numai într'atâta e problemă, că abia aproximativ e posibilă realizarea lui; dar pentru concepţia mai înainte caracterizată fiecare problemă a devenit totodată şi o întrebare, pe care numai într'atâta o au putut scoate la suprafaţă, întrucât într'adevăr au muncit pentru

ea. Orice lucru singuratic, de-ar fi putut fi observat cu ori şi ce siguranţă, numai atunci şi-a manifestat esenţa şi şi-a câştigat preţul în întregimea concepţiei creştine, dacă între el şi alt lucru a creat raporturile necesare. In ce raport stă slujba ce e a se face lumii faţă de slujba lui Dumnezeu? Ce raport se poate constitui între elementul moral şi religios? Au descoperit iară, că şi pe acest pământ se află bunuri reale, că e bun tot ceeace purcede din mâna lui Dumnezeu şi că numai atunci îşi află omul mângăierea sa, dacă oferă lui Dumnezeu voinţa sa.

Prin oferirea inimii şi voinţii cu credinţă şi cu dragoste, care numai ea singură a avut putinţa să esopereze graţia dumnezeiască dăruită prin taine, devine omul brav, dobândeşte libertatea şi adevărul, adecă desăvârşirea morală. Desăvârşirea aceasta, ce e drept, e unul din cele mai mari bunuri, dar nu e binele suprem. Pentrucă există încă nădejdea, că omul se înalţă la Dumnezeu şi beneficiază de o aşa bucurie, a cărei specie şi valoare nu poate fi constatată înainte cu punctualitate cu ajutorul nici unei experienţe a vieţii pământeşti. Ea

consistă în a vedea pe Dumnezeu şi a trăi la fel cu Dumnezeu.

In ce raport stă însă acest scop religios cu scopul moral al adevărului desăvârşit, care este în lumea pământească a lui Dumnezeu? Putem afirma, că cel din urmă e subordonat celui dintâi, şi în viaţa practică totuş cu totul altcum putem proceda. Aşa se observă aceasta la Augustin, şi biserica i-a urmat lui în drumul spre egemonie universală. In vreme ce biserica a început a se identifica cu împărăţia lui Cristos, de fapt iarăş şi iarăş şi-a pus pe planul întâi gândul cum şi-ar putea menţinea existenţa şi domnirea proprie şi a învăţat popoarele, că la sinul ei trebue să caute şi să afle bunurile cele mai superioare. Cu acea conştiinţă, că harul dumnezeesc al adevărului singură ea îl administrează şi împărtăşeşte, în principiu n'a mai putut tolera pe nici unul, care şi-a căutat pe calea sa mângăierea în deprinderea cu virtuţile şi în asceză. Chiar şi pentru creştinul catolic a negat deja în veacul al cincilea valoarea ascezei, care nu stă sub tutela bisericei, în favorul harului Dumnezeesc, singur efectiv, care se întâlneşte cu interesul bisericii. N'a evitat aici nici unele osci-

lări, căci n'a negat niciodată, că biserica nu ia garanţă pentru mântuire, şi că în ultima analiză omul singuratic stă izolat şi fără scutul bisericii în faţa lui Dumnezeu.

Acelei îndoieli, că în ce măsură trebue să i-se asigure singuraticului om creştin independenţă, — o întrebare, care pentru poziţia monahismului în biserica apuseană a fost de-o însemnătate hotărîtoare, — îi corăspunde îndoiala ce se poate observa în apreciarea ordinei civile de drept şi a oricărei forme politice. Biserica e împărăţia adevărului şi a iubirii: afară de ea e numai nedreptate şi ură.

Cum se face însă atunci cu statele? Sunt oare ele independent totuşi valori speciale împreună cu ordinea lor de drept, ori numai atunci devin a fi aşa, dacă se subordonează bisericii, ori apoi în sfârşit nu pot peste tot să devină valori? Oare biserica să domineze alături de stat, ori deasupra statului, şi în cadrele statului prin forme legale, ori să domineze aşa, ca să facă superfluă ori ce ordine a legii? Incă n'au cunoscut aşa limpede aceste propuneri, dar au trăit în mijlocul lor. Istoria monahismului apusean e istoria idea-

lurilor, până când papii le-au realizat în înţelesul dominaţiei universale a bisericii.

Altcum a trebuit să se poarte monahismul faţă de acestea? Răspunsul nu e greu. Ori a trebuit să probeze, pentru a se împăca cu împrejurările bisericii şi a-şi continua alăturea de biserică pregătirea spre ceealaltă lume, după felul grecesc, ori apoi a trebuit, să cedeze, pentruca asceza ei să fie paralisată prin scopul mai înalt de a lucra împreună la marea problemă, care tinde să se schimbe omenimea cu ajutorul evangheliei şi în sinul bisericii să se zidească împărăţia lui Dumnezeu pe pământ. Cea dintâi n'a încetat, a doua a urmat. Monahismul apusean a luat parte la rezolvarea problemei bisericeşti; dar câtă vreme n'a voit să jertfească idealul său originar al vieţii contemplative, idealurile au devenit probleme şi pentru el şi câtă vreme a luat parte la scopurile bisericii, dar n'a putut să meargă totdeauna pe un drum cu ea, a trăit o istorie specifică. Să încercăm a prezenta pe scurt fazele acestei istorii.

VI. Benedict de Nursia şi ordurile sale până în veacul al zecelea.

Monahismul a păşit pe prima treaptă nouă a desvoltării sale în veacul al şaselea, în Italia. Sfântul Benedict de Nursia i-a dat regule nouă şi i-a făcut posibil să poată munci în ordine şi să aibă înrâurire binefăcătoare. Inainte de a se putea ingera cu efect, a trebuit să reorganizeze mai înainte de toate însuşi monahismul. In ce priveşte conţinutul, aceste regule de sine înţeles nu erau nouă. Dar monahismul în Apus pe la începutul veacului al şaselea a avut forme de tot diferite şi în parte dădeau de gândit.

Meritul lui Benedict consistă în aceea, că a redus aceste forme în modul cel mai ducător la scop, iar meritul îl întrece încă rezultatul. E de respectat supunerea severă ce o a impus monahilor, solidaritatea ordonată, protestul împotriva călugărilor vagabunzi şi puţin folositori, regularea temeinică a vieţii de toate zilele şi obligativitatea strictă a muncii, mai

ales a agriculturii. Ce e drept, aflăm postulatele muncii şi ale supunerii deja şi în regulele răsăritene, şi nici nu sunt puse în fruntea imediată a legilor nouă, dar înainte de toate au devenit ponderoase pe seama posterităţii. Şi ce schimbări au produs!

Din coloniile de călugări, în parte dure, împrăştiate şi răsfirate, au devenit alianţe legale, cu puterea muncii care căuta teren pe seama activităţii. Grigore I, marele episcop în scaunul Sfântului Petru, însuş călugăr cu mintea şi cu inima, a luat în serviciile sale această putere nouă şi a valorizat-o pe seama bisericii. Deja de mai înainte Cassiodor, ministrul ostrogoţilor, dupăce, obosit de lunga-i vieaţă, s'a retras în mănăstire, a inaugurat şi activitatea ştiinţifică în planul mănăstiresc; el însuş a început să scrie manuale teologice şi istorice pe seama mănăstirilor. Cu începere din veacul al şaptelea peste tot aflăm în apus monahi benedictini. Lăzuiesc păduri, prefac în arături pustiuri, studiază cântecele poeţilor păgâni cu conştiinţă bună ori rea, şi scrierile istoriografilor şi ale filozofilor. Înfloresc mănăstiri şi şcoli mănăstireşti şi fiecare colonie e un centru al vieţii religioase şi culturale a ţinutului. Cu

aceste puteri episcopul roman a putut aduce ori susţinea pe seama apusului creştinismul şi o reminiscenţă a culturii vechi şi cu aceste puteri a transformat statele nouă germane în state romano-germane. Episcopul roman a făcut aceasta, căci nici atenţiunea lui Benedict nu s'a îndreptat spre o astfel de activitate a ordului, nici n'a urmat ea dela sine din legile lui, şi nici învăţăceii lui n'o au ţinut în mod conştient la suprafaţă. In stadiul acesta dintâi vedem monahismul cu totul mai ales sub conducerea marilor episcopi romani, legaţilor romani, ca bună oară Sfântul Bonifaciu. Ordul numai aşa a fost în stare a romaniza biserica francă, din origine laicizată, cel mai însemnat eveniment al perioadei, şi a elimina toate ordurile, cari nu erau conduse după regulele lui Benedict, că s'a supus construcţiei bisericeşti, guvernate din Roma. «Era în afară de scopurile ordului comunicarea şi efectivitatea posesiunii lui spirituale şi cu toate că mulţi fraţi au desvoltat o activitate binefăcătoare ca misionari, cu toate că mulţi alţii au răspândit ştiinţa în afară de mănăstirile lor, şi cu toate, că unii s'au milostivit şi de poporul sărac şi l-au instruat în limba

lui cu scrisul şi cu cuvântul, l-au îmbărbătat, l-au sguduit şi l-au mângâiat».

Insă — şi fenomenul acesta se repetă mereu din nou în istoria apusului, — din ce a lăsat monahismul să fie folosit de biserică şi a luat şi el parte la problemele ei în măsură mai mare, cu atât mai tare s'a laicizat şi a devenit o instituţie a bisericii. Mai mult au trebuit să simţească acest lucru monahii, cari şi-au dedicat vieaţa exclusiv lui Dumnezeu. Nu le-a rămas altceva, decât ca totuşi să abzică de chemarea lor lumească şi să se retragă în cea mai strictă asceză, ori apoi să propovăduiască pe seama ordului însuş reforme de schimbare şi să încerce apoi reorganisarea canonicilor, a clerului episcopal laicizat. Pentru apus e încă caracteristic, că monahii cari s'au reîntors la asceza grecească cu o rezoluţie nemiloasă, nu au simţit odihnă într'însa pe vreme mai îndelungată, ci cu voinţă liberă, după vreme mai scurtă ori mai lungă, şi-au îndreptat privirile spre ideea reformării ordului, dar şi spre biserica universală; aşa înainte de toţi Sfântul Benedict de Anian. Dar încercările de reformă ale veacului al optulea şi al nouălea au rămas sterile. Tot mai mult au atârnat mănăstirile, nu numai

dela episcopii bisericii, dar şi dela mai marii ţării. Patării au devenit, pe zi ce mergea, notabilităţi de curte, ceeace au fost şi mai înainte; monahii aproape numai în cele rituale se deosebeau de laici. Aşa s'a părut în veacul al zecelea, că monahismul şi-a jucat până la sfârşit rolul; aşa s'a părut, că afară de câteva mănăstiri, mai ales mănăstiri de călugăriţe, a căzut jertfă pericolului, care la Răsărit în genere n'a putut veni la suprafaţă în felul acesta: monahismnl a devenit lume, lume de toate zilele, nici cu un fir de păr n'a fost mai altcum decât aceasta. Aşa s'a părut, că în veacul al zecelea s'au prăbuşit deopotrivă: papismul, biserica, monahismul.

VII. Reforma cluniacenză. Veacul al unsprezecelea şi al doisprezecelea.

Şi cu toate acestea s'a pornit în biserică o altă mişcare, o a doua ridicare a monahismului. Cu această ocazie ea a pornit din Franţa. Mănăstirea Clugny, fondată în veacul al zecelea, a fost sediul marei reforme ce a trăit-o apusul în veacul al unsprezecelea. Monahii au început reforma şi faţă de papismul laicizat, au sprijinit-o principii evlavioşi şi înţelepţi, până când marele Hildebrand o luă asupra-şi şi în calitate de cardinal şi urmaş al Sfântului Petru a pus-o în faţa principilor şi a preoţimei laicizate. Ceeace a primit apusul prin aceasta reformă a fost o adevărată reformaţie a bisericii, numai nu evangelică, ci catolică.

Cari au fost scopurile acestei mişcări nouă? Intâi şi întâi restituirea în mănăstiri a disciplinei vechi, a adevăratei abziceri şi a sclăviei, mai apoi înainte de toate regularea clerului laic, potrivit cu vieaţa călugă-

rilor, şi pe al doilea plan apoi dominaţia clerului — cu vieaţa regulată la fel cu a călugărilor, — asupra laicilor, principilor şi a naţiunilor. La prima vedere reforma monahilor de Clugny şi a puternicului lor papă se pare a fi o încercare efectivă, care are de scop reformarea întregului cler, după regule monahale. In această reformare are monahismul pentru prima dată pretenţia de a deveni ordinea de vieaţă creştină a tuturor credincioşilor în vrâstă, şi a fi recunoscută de atare. Deaceea trebue să se întâlnească monahismul apusean neîncetat în calea lui cu biserica universală, pentrucă nu poate lăsa, ca şi el să aibă aspiraţii la întregul creştinism şi să servească bisericii. Pentru libertatea creştină, spre care tinde, cu toate oscilările lui, nu e numai libertatea omului singuratic dela lume, ci este libertatea întregului creştinism spre slujirea lui Dumnezeu pentru lume.

Noi, evangelicii, încă şi astăzi putem judeca cu simpatie aceasta încercare mare; pentrucă într'ânsa se formează acea conştiinţă, că înlăuntrul bisericii e posibil numai *un* ideal de vieaţă, numai *un* ideal moral, pentru ceeace apoi acesta e obligator pentru tot creştinul vârstnic. Dacă într'a-

devăr monahismul e cea mai înaltă formă a creştinismului, atunci creştinii vârstnici trebue disciplinaţi după regulele monahale, iar cei minori, — şi după concepţia evului mediu toţi laicii erau priviţi de minoreni, — trebue supuşi cel puţin la ascultare.

Acestea au fost ideile dominante ale clugny-iaţilor şi a marelui lor papă, De aici vine, că au întrodus celibatul în mod sever pentru preoţime, că s'au luat la luptă împotriva laicizării preoţilor şi înainte de toate împotriva simoniei, şi că preoţii au fost disciplinaţi conform cu monahii.

Dar cu domnia politică asupra lumii? Din acest punct de vedere poate fi privită ca un surogat, până când nu s'a efectuit adevăratul botez universal. Dar aici se încep diferinţele între monahism şi între reformarea bisericii universale. Ideile lui Grigorie şi ale aderenţilor lui serioşi pot fi prezentate ca unele, cari numai prin o dungă de umbră se deosebesc, şi aceasta umbră a dus totuş spre programe deosebite. Indată la început s'au putut auzi astfel de glasuri, chiar şi între stimătorii adicţi ai papei, cari au profesat părerea, că trebue să fie deajuns cu reformarea moravurilor şi cu cultivarea cucerniciei; că biserica

nu are libertatea de a stăpâni la fel cu statul şi prin mijloacele lui. Au pretins reîntoarcerea faptică la vieaţa apostolică şi restituirea formei străvechi a bisericii.

Aceste tendinţe nu e corect să fie explicate aşa, ca ele să însemneze o reîntoarcere la gradul pe care sta biserica grecească, şi că prin aceasta ies din cadrele bisericii apusene; nu, înaintea ochilor acestor monahi a stat un program pozitiv: vieaţa creştinească a întregului creştinism. Dar până când conform tradiţiilor vechi au avut înaintea ochilor reformarea creştinismului şi prefacerea lui transcendentală în o împărăţie, pe care n'au renunţat a o întemeia pe pământ, s'au purtat cu o neîncredere aproape invincibilă faţă de acel surogat, pe care l-a îmbiat şi a voit să-l ajungă episcopul roman. In acea neîncredere se cuprindea desgustul faţă de orice lucru, care ar fi adus reamintirea unei ordini de stat şi de drept în biserică. Antipatia nutrită faţă de ordinea publică de drept şi faţă de stat e tot aşa de caracteristică pentru biserica apuseană, precum de clar este, pentruce le lipseşte încă această antipatie asceţilor greci. Dar în veacul al patrusprezecelea supunerea faţă de

biserică şi de conducătorul ei a fost cu mult mai tare, decât ca să se fi ajuns la conflict între clerul supus reformei şi monahism.

Prin sfinţenia pocăinţii biserica a avut cel mai efectiv mijloc pentru a lega de sine şi monahismul. Mulţi au îngenunchiat cu conştiinţa întinată şi cu îndrăzneala frântă înaintea planurilor marelui papă — monah. Şi tocmai pe aceia i-a smuls Grigorie din tăcerea mănăstirii, cari mai bucuros vieaţa întreagă şi-ar fi dedicat-o lui Dumnezeu. A ştiut, că numai acel monah va contribui la înfrânarea lumii, care se fereşte de ea şi se năzuieşte să se scape de ea.

Retragerea din faţa lumii, pentru a servi bisericei ce stăpâneşte în lume: aceasta e acea problemă miraculoasă, pe care Grigorie şi urmaşii lui în scaunul lui Petru au rezolvit-o pe un veac şi jumătate. Dar scopul lui şi al episcopilor supuşi reformei pe lângă toată politica lui a fost şi de natură spirituală. Numai în această calitate au ştiut ei predispune şi îmbărbăta massele la luptă, la războiu împotriva clerului laicizat în Italia nordică, împotriva principilor simonişti în întreaga Europa. Popoarele apusului au fost mişcate de o nouă

însufleţire de caracter religios, mai ales cele romane.

Animaţia expediţiilor cruciate e un product nemijlocit al mişcărilor monahale de reformă din veacul al XI-lea. Elanul religios ce a cuprins Europa într'însa se manifestează ca cel mai plastic. Pe pământ să se realizeze supremaţia bisericii. Ideile dominante în lume ale monahilor de Clugny străbat înaintea vitejilor cruciaţi. Şi dela Pământul cel sfânt, dela locurile sfinte, aduc cu dânşii o nouă ori până acum puţin practizată formă a cucerniciei creştine: aprofundarea în patimile şi Calvarul lui Cristos. Asceza negativă a primit o formă pozitivă şi un scop nou, pozitiv: a fi una cu Răscumpărătorul în iubire intimă şi imitaţie deplină. Un element personal, străbătător la inimi, a început să dea vieaţă năzuinţelor lipsite de atracţie şi de scop ale înfrânării de sine, şi a început să trezească subiectivitatea dormitantă. A dat avânt lăuntric şi monahismului chiar şi dacă la început numai puţinor indivizi. Numărul mare al ordurilor înfiinţate în aceeaş vreme, mai ales în Franţa, atestă un avânt general. Atunci s'au înfiinţat ordurile karthausilor, cistercienilor, premontreilor,

carmeliştilor şi alte multe orduri. Fiecare ord nou s'a străduit să restitue monahismul în curăţenia lui primordială şi să-l desfacă de laicizare; dar în vreme ce se supune bisericii universale, aceasta încurând îl cuprinde şi-l consumă. Dovada iluziilor, în cari s'au alintat, este că ordurile cari se înfiinţează cu scopul restabilirii monahismului original, îndată la înfiinţarea lor au luat supunerea faţă de episcopi în programul lor în mod temeinic şi au abzis din capul locului de rezolvarea problemelor specifice în cadrele bisericei şi în favorul bisericei, aşa bunăoară de cultivarea sufletului.

In veacul al doisprezecelea atragerea creştinismului şi astfel a monahismului faţă de biserică, e încă cu totul naivă, se simţeşte ce e drept, contrastul ce domineazâ între biserica stăpânitoare a lumii şi între evangelia propoveduită de dânsa, dar mereu o dau din nou înapoi şi critica asupra aspiraţiilor şi constituţiei bisericii e încă fără efect. E destul să amintim numai de numele unui om, al lui Bernhard de Clairvaux, pentruca să vedem într'o singură icoană, toate lucrurile mari, pe cari le-a produs a doua reformă monahală a bisericii,

dar totodată şi piedecile şi iluziile ei. Acelaş călugăr, care în tăcerea chiliei mănăstirii sale vorbeşte în limba nouă a închinării, sufletul şi-l dedică cu totul «mirelui», predică abzicerea creştinismului de lume, pe papa îl admoniază că în scaunul lui Petru e chiemat la slujire şi nu la domnire, totodată e rob al tuturor prejudiţiilor ierarhice ale timpului său şi el aranjază politica bisericii dominantă în lume.

Dar tocmai de aceea a putut face monahismul servicii aşa de mari bisericii, fiindcă a progresat împreună cu ea. A creat o reformă bisericească; în sfârşit însă această reformă a succes de aşa, că a fortificat, şi prin aceasta a laicizat puterea lumească a bisericii. Aceasta a fost ultimul resultat frapant, dar totuş aşa de uşor de înţeles. Terenul pe care biserica universală şi monahismul s'au întâlnit din nou şi iară din nou, a fost lupta împotriva aspiraţiilor asupra bisericii, ale laicilor, mai ales ale principilor. Monahismul apusean a simţit aceasta ca pe o «scăpare de lume» şi de aceea în lupta aceasta s'a dat pe partea bisericii. Numai, dacă luăm aceasta în considerare înţelegem cum de a putut fi acelaş om în acea vreme

adevărat monah şi principe bisericesc, cum de s'a putut mângăia şi lăsa pe sine şi pe alţii învăluiţi de negură cu privire la scopurile finale ale luptei împotriva statului.

VIII. Francisc. Ordurile cerşitoare. Veacul al treisprezecelea până în al cincisprezecelea.

S'a ivit un nou period, pe care nu l-au mai îndestulat concepţiile vechi. Biserica a apucat să ajungă la dominaţie politică universală; a subjugat imperialismul şi vechea ordine de stat sau cel puţin a fost aproape de învingere. Au ajuns în deplină evidenţă scopurile şi rezultatele opintirilor groaznice ale bisericii din veacul al unsprezecelea şi al doisprezecelea. Dar acum s'au mişcat laicii şi naţiunile. Au voit să fie eliberaţi de sub tutela ierarhică. A răsărit un veac nou, din mişcări sociale, cu ivirea unor secte nouă, religioase, întruniri pioase, cari nu s'au ajuns cu evlavia oficioasă, şi din dorinţa naţiunilor şi a principilor de a-şi aranja independent afacerile. Biserica universală a ştiut să pună zăgaz un veac dearândul valurilor acestui nou period. Spre aceasta o nouă mişcare a monahismului i-a venit într'ajutor. Această mişcare o

semnalează înfiinţarea ordurilor călugărilor cerşitori.

Din istoria evului mediu — între toţi monahii cei mai amabili şi mai demni de iubire, — se desprinde în modul cel mai strălucit înfăţişarea miraculosului sfânt de *Assis*. Dar aici noi nu întrebăm, cum a fost el, ci care a fost scopul lui, când s'a aplicat în serviciul lui Dumnezeu şi al fraţilor. Inainte de toate: a voit să reînvieze vieaţa apostolilor prin urmarea vieţii lor sărace şi prin vestirea evangeliei. Problema vestirii evangeliei a fost aceea, ca să îndemne creştinismul la pocăinţă şi să-l facă a deveni de fapt aceea ce a fost deja în temeiul posesiunii tainelor.

Să se înfiinţeze o astfel de comunitate a fraţilor, care după modelul apostolilor să nu aibă nimic în afară de pocăinţă, credinţă şi iubire, care să nu urmărească alt scop, decât să servească şi mântuească suflete. Sfântul Francisc n'a spus cu cuvinte apriate, până unde are să se estindă această comunitate. N'a fost politician şi nici n'a luat în mână frânele guvernului. Căci doar aceia, cari au fost captivaţi de predicaţia îndrumătoare la pocăinţă a monahilor săraci, n'au putut deveni altceva, decât tot mo-

nahi slujitori şi predicatori călători. Pe seama acestora însuş sfântul a întocmit regule precise şi stricte. Să nu aibă avere nici singuraticii, nici societatea, — care s'a asociat spre adevărată vieaţă creştinească. «Mergi şi vinde-ţi totul». Aceasta a fost evangelia Sf. Francisc: Vieţuire în Dumnezeu, pătimire împreună cu Fiul său, iubire faţă de oamenii şi creaturile lui, servire până la jertfirea vieţii proprii — humilitas, caritas, obedientia — şi bogăţia sufletului ce are numai pe Mântuitorul său. Dacă a fost cândva om, care a realizat în vieaţă ceeace a predicat, acela a fost Francisc!

Iar, — ceeace e caracteristic pentru această mişcare apuseană, — asceza înăsprită, religiunea inimii şi a voinţii nici de astădată n'a mânat pe aderenţii lui în pustietate şi singurătate, ci dimpotrivă: creştinismul, lumea, au trebuit recucerite pe seama acestui nou, dar totuşi vechiu creştinism al pocăinţii, abzicerii şi iubirii. Lumea creştină? Această concepţie a avut la începutul veacului al treisprezecelea cu totul altă estenziune, ca în veacul al şaselea şi într'al unsprezecelea. Nu numai pentrucă orizontul geografic s'a mai lăţit pe seama

Apusului, ci în cea mai mare parte din motivul, că deja şi oamenii de calibru mai mic şi poporul de rând, încă trebuiau socotiţi ca făcând parte din ea. Monahismul apusean încă până la sfârşitul veacului al doisprezecelea, a fost o instituţie aristocratică în toată fiinţa lui.*)

Drepturile mănăstirii în cele mai multe cazuri erau corăspunzătoare originei înalte a locuitorilor ei. Şcolile mănăstireşti au fost de regulă numai pe seama nobilimii şi pe seama viitorilor monahi şi preoţi. Mănăstirea a rămas, ca şi castelul domnesc, străină pentru poporul prost şi de rând. Orduri populare în general n'au fost, iar monahi populari de tot puţini. Sfântul Francisc n'a dărâmat zidurile cetăţilor nobile călugăreşti, ci a ridicat căminuri lângă dânsele pe seama săracilor şi bogaţilor. Astfel a dat iară poporului evangelia, care până acum a avut numai preoţi şi taine. Dar sfântul

*) Această propoziţie a fost escepţionată de Denifle şi de alţii, dar eu o ţin de îndreptăţită. Nu despre aceea e vorba, că îndeosebi din cari pături sociale se recrutează pe seama mănăstirilor, şi nici despre felul de vieaţă, care a dominat de regulă într'ânsele, ci despre aceea, cum e a se judecá întreaga pătură din punct de vedere social. Aici însă nu poate subversa nici o îndoială, cumcă mai întâi călugării cerşitori sunt a se număra la «popor».

de Assis a fost cel mai supus fiu al bisericii şi al papei. A muncit în serviciul bisericei. Astfel înainte de toate a marcat probleme specifice pe seama monahismului, pentru toată creştinătatea, — dat fiind că ceeace el a întemeiat, a devenit monahism fără voia lui, — dar la sinul bisericii, pentrucă îngrijirea de biserică este egală cu îngrijirea de mântuire. Reforma de Clugny şi a monahilor ei a fost pentru preoţime, Sfântul Francisc n'a cunoscut deosebiri. Putem spune fără exagerare: n'a voit să întemeieze un ord nou, ci a voit să regenereze lumea; a avut voinţa, ca lumea să devină o grădină frumoasă, în care locuesc oameni, cari calcă în urmele lui Cristos, oameni nepretenţioşi. Iubirea i-a împrumutat cel mai vast cerc de vedere; fantazia lui nu s'a sălbătăcit de asceza aspră şi n'a devenit bizară, pentrucă el necontenit slujia fraţilor.

Până la sfârşit a avut voinţa tare şi robustă de a sluji bisericei şi creştinismului, cu toate că a trebuit să vadă deja cu durere, cum i-a îndreptat şi strâmtat opera lui biserica. Cu sutele de mii au dat năvală spre el. Dar ce socotinţă pot avea acolo miile, unde e vorba de milioane? Faptul

că pe lângă ordul monahal propriu zis a ieşit la suprafaţă şi aşa numita societate tertiarie, pe de o parte natural că dovedeşte numai aceea, cumcă această evangelie nu poate fi realizată în societatea omenească fără concesiuni, pe dealtă parte însă e un semn vădit al marelui efect ce l-a avut predicaţia franciscanilor. Tertiarii au rămas în slujbele lor lumeşti, în căsătorie şi în posesiunea proprietăţii dar încât s'a putut, s'au acomodat vieţii monahale, s'au abţinut de vieaţa publică, îndatoririle şi problemele ei şi întru cât au avut capacitatea, s'au dedicat ascezei şi operelor pioase.

Această instituţie, ce s'a întemeiat fără de «întemeietor», e un argument deciziv al caracterului universal al mişcării franciscane. I-au precedat secte, dar această mişcare a rămas credincioasă bisericei. Ce e mai mult, această mişcare a deşteptat interesul laicilor faţă de vieaţa şi tainele bisericii; acea tainică cugetare s'a manifestat aici, că laicul cu supunere sinceră şi evlavie lăuntrică faţă de biserică, se împărtăşeşte de bunurile cele mai înalte, pe cari le poate intermedia biserica. De aici apoi o concepţie dublă despre morală şi diferită după valoare uşor s'a putut trans-

forma într'o altă concepţie mai uşor de trecut cu vederea şi deosebită numai în privinţa calităţii. Vieaţa creştină activă poate fi de aceeaş valoare cu cea meditativă; aceasta din urmă e numai o cale mai nemijlocită spre mântuire.

O evlavie înstrunată pe un suflet dedicat lui Cristos a pornit din Assisi şi s'a înstăpânit asupra bisericii. S'a deşteptat individualitatea şi libertatea religionară; creştinismul ca religie a sărăciei şi iubirii să între în posesiunea drepturilor sale, faţă de degenerarea lui în morală şi politică. Cele mai frumoase cântări ale evului mediu cele mai sguduitoare predici, îşi au originea dela franciscani şi dela dominicanii înrudiţi cu ei. Dar au dat un avânt nou şi artei şi ştiinţei. Toţi scolasticii mari ai veacului al treisprezecelea, Toma de Aquino, Bonaventura, Albertus, au fost călugări cerşitori. Cele mai grandioase picturi ale şcoalei italiene au fost inspirate de curentul cel nou, de spiritul adâncirii în patimile lui Cristos, tristeţă fericită şi sublimitate universală. Dante, Giotto, Tauler şi Berthold de Regensburg cu simţământul lor religios, cugetarea şi creaţiunile lor, au trăit în ideile religioase ale ordurilor cerşitoare.

Dar ceeace e şi mai mult, aceşti călugări s'au coborît în mijlocul poporului şi între oamenii singuratici. Au văzut suferinţele lor, au auzit plângerile lor. Au trăit cu poporul, au predicat în limba lui, şi i-au oferit o consolare înţelegibilă. Ceeace până acum tainele şi cultul n'au putut realiza, a voit să efectuiască misticismul ordurilor: posesiunea sensibilă şi fericitoare a bunurilor spirituale*) dar nu în afară de locurile de mântuire ale bisericii. Ochiul să se înveţe a vedea pe Răscumpărătorul, sufletul să ajungă la pace prin impresiile sensitive ale prezenţei sale. Dar «teologia», care s'a ivit aici, a propoveduit cu o cale şi libertatea religioasă şi fericirea sufletului cu încredere în Dumnezeul său. Cu această cugetare, dacă teologia nu a făcut începutul reformaţiunei evangelice, — totuşi i-a pregătit calea.

Biserica în veacul al treisprezecelea s'a putut ţinea la nivelul domniei sale cu ajutorul ordurilor cerşitoare, pe cari le-a aranjat în serviciul ei. A recâştigat dispoziţia sufletească

*) La acest loc în ediţiile de mai înainte am vorbit despre siguranţa mântuirii («Heilsgewissheit»), dar expresia e rău de înţeles, «pentrucă ea a primit din partea protestantismului un conţinut determinat»

a credincioşilor ei, dar cu ajutorul monahilor totodată şi-a confecţionat şi organizat depozitul propriu, care era compus din bunuri lumeşti, ştiinţă, artă şi drept. Atunci s'a încheiat codul canoanelor, care a regulat toate referinţele vieţii, din punctul de vedere al stăpânirii universale a bisericii şi al unei asceze aplicate în serviciul bisericii. Astăzi deja nu mai este în vigoare în statele civilizate, dar concepţiile lui încă şi azi au o influenţă în mod ulterior. Incă şi astăzi atârnă în măsură mult mai mare filozofia, teologia, şi chiar politica socială dela acel metod de cugetare, care a dus spre formarea virtuoasă a unor mari sisteme scolastice în sinul ordurilor monahale ale veacului al treisprezecelea.

Mai departe, biserica cu ajutorul călugărilor cerşitori a putut să fie suverană pe mişcările, cari au întemeiat unele secte, cari au captivat pe laici. Monahii au ştiut învinge cu strădanie năcăjită şi mişcările eretice, dar liber cugetătoare ale veacului al treisprezecelea. Astfel şi aici au făcut cauză comună cu biserica dominantă în lume, cu biserica politicei şi a sabiei; ba în opoziţie cu clerul laic, au devenit tocmai acea preoţime pa-

pală, care se bucură de cele mai mari favoruri. Papii i-au înzestrat cu bogate prerogative în drepturi; în tot locul au avut dreptul de a se ingera în conducerea bisericească normală şi în afacerile îngrijirii sufletelor. Prin ordurile cerşitoare papa din Roma şi-a creat un mijloc, pentru a lega bisericile naţionale mai strâns de scaunul său şi a sdrobi independenţa episcopilor. In chipul acesta au luat cea mai mare parte la romanizarea bisericii catolice în Europa şi au influenţat în mare măsură şi ordurile de mai de mult întemeiate, cari s'au format din legile benedictine.

Dar şi ei tot aşa de repede s'au laicizat, ca ori şi care ord monahal. Federaţia încheiată cu biserica universală a fost mortală şi de astădată pentru monahism. Indată dela început federaţia a fost foarte trainică: Sf. Francisc oareşcum a trebuit să se împace cu destinul, dar a fost cu atât mai acută nimicirea. Ceeace a fost chiemat să-i ridice deasupra lumii: *sărăcia*, le-a dat numai prilej spre laicizare acelora, cari nu o au apreciat cu seriozitate. Au fost siliţi să esploateze cu asprime superstiţiile şi neputinţa masselor şi ei înşişi au

devenit ursuzi, superstiţioşi şi neputincioşi.

Dar idealul arătat de Sfântul Francisc pe seama creştinismului nu s'a putut pierde fără de a produce o agitaţie mare în ordul întemeiat de el şi în biserică. Când o partidă a pretins moderarea regulelor stricte ale sărăciei în sinul ordului, s'a ridicat o altă partidă, credincioasă măiestrului, spre a lua în apărare aceste regule. Când papii au stat pe partea celor dintâi, atunci zeloşii cu critica lor s'au ridicat împotriva papalităţii şi împotriva bisericii, ce domina în lume. Ici-colea deja de mult au răsunat glasuri de plângere din sinul monahismului, despre sălbătăcirea bisericii, dar totdeauna au amuţit. Lupta ce a purtat-o biserica împotriva statelor şi aspiraţiilor acestora până acum, totdeauna a sedus monahismul spre a vedea realizarea propriului ei program în programul bisericii. Acum s'a deşteptat însă ideea, care în continuu a dormitat în monahism şi care a fost din nou şi din nou suprimată. Au rupt legătura încheiată cu biserica şi cu papalitatea. Au reînviat ideile străvechi şi apocaliptice; biserica papilor era considerată ca împărăţia lui Babel, a lui anticrist, care

a falşificat creştinismul cel adevărat, creştinismul resignării şi al săräciei. Deodată întreaga istorie a creştinismului a apărut în lumina unei decăderi îngrozitoare; papa deja nu mai era privit ca urmaş al Sfântului Petru, ci ca moştenitor al lui Constantin. A fost un lucru lipsit de nădejde a mai înpintena biserica la reîntoarcere. Numai o nouă manifestare a spiritului a mai putut salva aici terenul, şi astfel au aşteptat evangelia veşnică a desăvârşirii creştine, ce va să vie. Biserica a suprimat această mişcare periculoasă cu toate mijloacele posibile. A considerat ca erezie tot ce învăţau franciscanii despre sărăcia lui Cristos şi a apostolilor şi a pretins supunere. Urmarea a fost o luptă desperată. Creştinismul a văzut o piesă nouă: lupta bisericii, care dominează în lume, faţă ca atacurile retragerii din lume.

Spiritualiştii au predicat sărăcia în faţa papei şi a episcopilor cu îndrăsneala acelor oameni, cari au jertfit totul şi au pecetluit pe rug predicaţia lor. La sfârşitul veacului al patrusprezecelea biserica a ieşit cu totul biruitoare şi nealterată din lupta pentru sărăcie. In chipul acesta pe la sfârşitul evului mediu a ieşit încă

odată la iveală contrastul principiar dormitant şi din nou mereu acoperit sub chipul unei crize înspăimântătoare între scopurile creştinismului şi scopurile monahismului. Dar monahismul a suferit înfrângere.

Intemeiarea ordurilor cerşitoare a fost ultima încercare maiestoasă a monahismului evului mediu, pentru a se duce pe sine şi idealurile sale la izbândă, şi totuşi a nu rupe legăturile cu istoria şi constituţia bisericii. Dar ordul franciscan s'a desvoltat în două direcţii. Cea dintâi direcţie s'a supus bisericii îndată la început, s'a despărţit de idealul său original şi îndată s'a şi laicizat, a doua direcţie a avut năzuinţa de a-şi păstra idealul, l-a pus în opoziţie chiar şi cu biserica, s'a istovit în mişcări pline de exaltare, până când a dispărut cu desăvârşire. Tragicul acestei desvoltări se pare a fi complet, dar poate chiar dispare cu totul, dacă ne gândim, că singuraticii membri ai ordului, cari se emancipau de sub influinţa bisericii, şi-au luat refugiu la stat şi faţă de aspiraţiile în genere nerecunoscute ale bisericii, ori numai în parte recunoscute, au apărat independenţa statului şi ordinea lui. Franciscanii au motivat în mod ştiinţific constituţia Hohenstaufilor în

veacul al patrusprezecelea. Această schimbare miraculoasă ne învaţă, că monahismul apusean nu e în stare să se susţină timp mai îndelungat fără a se lega strâns de puterile sociale. Se duce chiar şi la stat, dacă înaintea lui biserica e închisă. Mişcarea aceasta a fost însă de o natură trecătoare. In veacul al cincisprezecelea în ordul cu totul supus bisericii, e o tăcere mortală. Tendinţele de reformă, lipsite de putere, n'au produs o altă vieaţă.

Pe timpul renesanţei aşa s'a părut — abstrăgând dela unele escepţii onorabile — că monahismul a luat asupra sa osânda lenei şi a nelucrării. Şi totuşi cultura cea nouă, ai cărei purtători de sine înţeles adeseori îşi vărsau ironia întreagă asupra plebei monahale făţarnice şi de o supunere servilă, — n'a fost cu totul dujmană idealurilor ascetice. Ba, ce e mai mult, a apărut din nou chipul omului înţelept şi pios, care se adânceşte în plăcerea meditaţiunii tainice a cerului, dar dându-se la o parte cu blândeţe din calea sgomotului zilei, se adânceşte şi în lume, care nu mai are lipsă de nimic, dat fiind, că are totul în ştiinţă. Dar au făcut chiar şi încercarea de a realiza acest ideal sub formele tradiţionale

ale vieţii mănăstireşti şi nu în tot locul au suferit înfrângere.

Dar numai puţine individualităţi au avut sorţii izbândei de a compara legile monahale prin un studiu asupra lui Cicero şi Plato şi a satisface amândurora. Savantul cunoscător al lumii, care s'a însufleţit la masa lui de scris de monotonia stoică, ori de modestia franciscană, n'a fost monah nici câtuşi de puţin, iar biserica a rămas aşa cum a fost cu toate disertaţiile ei clasice şi edificătoare.*) Poporul sărac şi acum, ca şi înainte de ce i-a arătat Sf. Francisc drumul, şi-a căutat asigurarea mântuirii sale în tot felul de întruniri pioase şi animate; aceste întruniri din când în când au fost spre folosul bisericii, dar o au şi periclitat necontenit.

*) Aici se face aluzie la bărbaţi ca Erasm.

IX. Ordurile iezuitice și timpul cel nou.

Ce a mai rămas încă? După aceste încercări, care formă a monahismului a mai rămas? Nici una, sau mai bine zis, încă una, care la dreptul vorbind nici nu are acel caracter, și totuși e ultimul cuvânt al monahismului apusean și în oare-care accepție a devenit cuvântul lui cel din urmă, cuvântul lui autentic. A fost posibil ca raportul între asceză și activitatea făcută în slujba bisericii să fie din capul locului întoarse în direcția, care a plutit necontenit înaintea ochilor monahismului apusean, spre care direcție se îndreptau numai cu șovăire, ca spre un scop dorit dela sine; a fost posibil, ca în locul întrunirii asceților, care avea tendințe bisericești, să se întemeieze o astfel de societate, care să nu aibă alt scop, decât sprijinirea și răspândirea dominațiunii bisericii, și spre scopul acesta a angajat în serviciile sale datoriințele monahale. Lui Ignatie de Loyola, de origine spaniol, i-se cuvine gloria, că a desvălit posibilitatea aceasta și că

a înţăles drumul arătat de istorie. Ordul iezuiţilor, care e opera lui pusă în faţa reformaţiunei, nu e monahism în cea mai veche accepţie a cuvântului, ci dinpotrivă, e o protestare faţă de monahismul unui Antonie, ori al unui Francisc. E prea adevărat, că ordul iezuiţilor e provăzut cu toate mijloacele ordurilor vechi, dar profesează ca cel mai înalt principiu pe acela, care din partea ordurilor anterioare era privit numai ca o ţintă nedesluşită, ori numai în mod imperios l-au îmbrăţişat sub influenţa împrejurărilor.

Pentru ordul iezuiţilor asceza, retragerea din lume şi orice supunere sunt numai mijloc pentru ajungerea scopului. Despărţirea de lume se estinde numai într'atâta, întrucât ca atare — e folositoare pentru dominare în lume, pentru domnia politică a bisericii asupra lumii; pentrucă scopul mărturisit era domnia universală a bisericii.

Pentru a-şi ajunge scopul, căruia s'a dedicat, ordul foloseşte toate mijloacele: fantazie religioasă, cultură şi lipsă de cultură, faimă şi modestie, politică şi miopie. Biserica apuseană aşa zicând a neutralizat într'ânsul monahismul şi i-a dat o astfel de întorsătură, cu ajutorul căreia a putut

armoniza scopul propriu cu scopurile lui (ale monahismului). Şi cu toate acestea, nici ordul acesta nu e rezultanta minţii gânditoare şi precumpănitoare. Cu ocazia întemeierii a fost un produs al unei însufleţiri de grad mare, al unei însufleţiri — al unui entusiasm de espediţie cruciată spaniolă, slujbă sfântă de cavaler, reîntoarcere a necredincioşilor, — care însă provenea dela acea biserică, care a respins deja orice reformaţie evangelică; care s'a decis să se menţină în acea formă, pe care i-o daseră în cursul unei lungi istorii înţelepciunea lumească şi politică.

Pe de altă parte ordul iezuiţilor e ultimul cuvânt autentic al monahismului apusean. Infiinţarea, dar şi felul lui e cu totul pe aceeaş treaptă, care ducea dela Sf. Benedict la Clugny şi de acolo la ordurile cerşitoare. Ordul iezuiţilor a rezolvit problemele pe cari aceste din urmă nu le-au putut rezolvi, şi-a ajuns scopurile, pe cari şi le-au prefipt acelea. A produs o evlavie din nou înstrunată, pe seama ei a creat un mod specific de esprimare şi metod de însuşire, cu el s'a adresat creştinismului întreg şi a biruit în contrareformaţiune. A ştiut produce în inimile laicilor interes faţă

de biserică şi a făcut cu ajutorul misticismului său, să ajungă la resultatul de care posibil că nici nu putea să se apropie până mai acum. A străbutut prin toate regiunile întregei vieţi de stat şi a ştiut atrage pe credincioşi la treptele tronului papal. Ordul n'a urmărit însă în continu numai şi numai probleme de sine stătătoare în biserică, ci şi-a ştiut păstra în oare care măsură chiar şi independenţa sa faţă de stat. Precum nu odată a îndreptat politica papilor în înţelesul programului papalităţii, tot aşa dominează şi azi cu creştinismul său, prin cultul fantastico-simţual şi cu moralul său politic asupra bisericii. Nici odată n'a devenit instrument mort în cadrele bisericii, şi nu s'a redus la un rol neînsemnat la fel cu ordurile anterioare. Ordul acesta nu s'a transformat în instituţie bisericească, ci biserica a ajuns sub stăpânirea iezuiţilor. Intr'adevăr, monahismul a biruit asupra bisericii universale de Apus.

A învins monahismul, dar ce fel de monahism? Nu monahismul Sf-lui Francisc, ci un astfel de monahism, care mai întâi şi-a împropriat programul bisericii universale şi prin aceasta i-a răpit şi i-a aruncat departe chiar esenţa proprie. Asceza şi abzicerea

de lume aici au devenit forme și instrumente ale politicei; în locul evlaviei unilaterale și a disciplinei morale a păşit misticismul simțual și diplomația morală. Din punct de vedere material, acest monahism numai cu aceea își justifică ființa reală, că stă în opoziție față de state și față de desvoltarea lor culturală, și pune preț neînsemnat pe individualitatea omului. Biserica s'a laicizat în mod specific și cu totul pe timpul domniei ordului iezuiților, ea pune în fața lumii, a. istoriei, și a civilizațiunii, propria ei posesiune lumească, moștenirea evului mediu. Dacă privim atitudinea negativă luată de biserică față de stat ca expresie a simțului prin care ea tinde să nu se pună în calea lumii, atunci de fapt în biserică a învins monahismul; dacă însă în felul, cum biserica își păstrează această atitudine, vedem o laicizare esențială, atunci pentru dânsa tocmai monahismului iezuiților trebue să-i atribuim responzabilitatea. Celelalte orduri abia dacă mai numără deja ca factori istorici. Ordul iezuiților le-a influențat fără excepție, atât pe cele mai vechi, cât și pe cele mai nouă. La fel cu terapeuții se pot reîntoarce la tăcerea răsăriteană, unii dintre dânșii mai pot privi cu oare-

care neîncredere şi la ştiinţa bisericească, după felul cum o priveau călugării egipteni, — şi pot lucra împotriva ei, îşi pot continua viaţa făcută în două între lume şi asceză, şi prin ajutorul oferit societăţii şi prin salvarea unor singuratici pot crea chiar şi ceva deosebit, dar (acele orduri) deja nu mai sunt factori istorici. Au fost succedate de ordul iezuiţilor şi de congregaţiuni; aceste creaţiuni elastice şi acomodante, prin cari ordul iezuiţilor a încheiat alianţă cu necesităţile şi instituţiile societăţii moderne. Congregaţiunile conduse în spiritul ordului iezuiţilor şi atâtea şi atâtea reuniuni catolice «libere» ale laicilor, călăuzite de acelaş spirit, cari pot fi lumeşti, clericale, libere şi legate, sunt adevăratul monahism catolic modern. Oare nu cumva se va desvolta din aceste întruniri laice încetul cu încetul în întregime altceva, decât ceeace au intenţionat cu dânsele, şi nu cumva ordul iezuitic cu toată deviza lui faimoasă: «Sint ut sunt, aut non sint», va fi lipsit de desvoltare, care cuprinde tot ceeace există şi lucrează, — această societate trăieşte şi lucrează! — acestea sunt chestii ale viitorului, cari nu aparţin aici.

Privire finală.

In biserica apuseană, care şi-a propus scopuri morale şi politice, monahismul apusean cu idealurile sale a putut avea timp îndelungat numai frânturi din sorţile izbânzii. Intrucât s'a hotărît să participe la misiunea universală a bisericii, a trebuit să se constitue în societate bisericească, care îşi justifică independenţa sa faţă de lume prin reacţiunea lumească şi politică faţă de cultură şi istorie şi din acest motiv a terminat procesul laicizării bisericii. Monahismul răsăritean şi-a păstrat independenţa, dar a ajuns la sterilitate; monahismul apusean a rămas efectiv, dar s'a epuizat. Acolo a suferit înfrângere, pentrucă a crezut, că poate negliga datorinţele morale faţă de lume; aici a fost biruit fiindcă s'a subordonat bisericii, care a angajat religiunea şi morala la carul politicei. Dar şi aici şi dincolo, biserica a întemeiat monahismul şi i-a înfiinţat idealurile. Pentru aceea, atât în Răsărit cât şi în Apus, la tot cazul

după multă şovăire şi criză mare, monahismul în sfârşit a devenit paznicul datinilor bisericeşti şi al empirismului în biserică. Astfel idealurile sale primordiale s'au preschimbat în ideale contrare.

Azi monahismul încă poate oferi pace unor oameni obosiţi în lume; dar istoria trecând peste monahism, arată spre activitatea predicatorică a lui Luther, după concepţia căruia, acel om face începutul urmării lui Cristos, care în sfera chiemării şi poziţiei sale cooperează la împărăţia lui Dumnezeu prin credinţă şi dragoste nepregetată. Nici acest ideal nu dă în mod simplu acoperire la cuprinsul cuvântului evangelic, dar oferă direcţia în care trebue să înainteze creştinul, şi-l asigură împotriva amăgirii de sine şi a minciunii. Şi acesta, ca şi orice ideal, a fost instituit cu acea tendinţă ca să producă încetarea unei necesităţi intolerabile, şi nu peste mult a fost laicizată şi falşificată şi aceasta ca şi cele anterioare. Dar dacă nu doreşte să fie altceva, decât mărturisirea faptului, că nime nu poate să ajungă la desăvârşirea vieţii arătate de evangelie şi e o expresie a împrejurării, că în orice situaţie poate

conta creştinul la ajutorul şi îndurarea lui Dumnezeu, atunci acest ideal devine o forţă pentru cei slabi şi în lupta confesiunilor poate servì şi ca un semn al păcii.

VERIFICAT
1987

VERIFICAT
2017

BIBLIOTECA
CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
BUCUREŞTI

CUPRINSUL.

	Prefața traducerii	3
	Introducere	7
I.	Veacul apostolic	13
II.	Veacul al doilea (Gnosticism și montanism)	19
III.	Veacul al treilea și al patrulea (Origînea monahismului)	29
IV.	Monahismul răsăritean	43
V.	Inceputurile monahismului apusean. Augustin	58
VI.	Benedict de Nursia și ordurile lui până în veacul al zecelea	69
VII.	Reforma cluniacenză; veacul al unsprezecelea și al doisprezecelea	74
VIII.	Francisc; Ordurile cerșitoare; veacul al treisprezecelea până în al cincisprezecelea	83
IX.	Ordul iezuiților și timpul nou	98
	Privire finală	104